

ZBIÓR
ARTYKUŁÓW NAUKOWYCH

OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE, ROZWÓJ, PROPOZYCJE
"Z OKAZJI 200-LECIA UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO"

Warszawa (PL)

29.09.2016 - 30.09.2016

U.D.C. 72+7+7.072+61+082

B.B.C. 94

Z 40

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103

e-mail: info@conferenc.pl

Zbiór artykułów naukowych.

Z 40 Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej " *Osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje* " z okazji 200-lecia Uniwersytetu Warszawskiego" (29.09.2016 - 30.09.2016) - Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2016. - 82 str.
ISBN: 978-83-65608-10-9

Wszelkie prawa zastrzeżone. Powielanie i kopiowanie materiałów bez zgody autora jest zakazane. Wszelkie prawa do materiałów konferencji należą do ich autorów. Pisownia oryginalna jest zachowana. Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą Sp. z o.o. «Diamond trading tour». Obowiązkowym jest odniesienie do zbioru.

nakład: 50 egz.

"Diamond trading tour" © Warszawa 2016

ISBN: 978-83-65608-10-9

WSPÓŁORGANIZATORZY:

Virtual Training Centre "Pedagog of the 21st Century"
Global Management Journal

KOMITET ORGANIZACYJNY:

W. Okulicz-Kozaryn (Przewodniczący), dr. hab, MBA, profesor, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Polska;

A. Murza, (Zastępca Przewodniczącego), MBA, Ukraina;

Z. Čekerevac, Dr., full professor, "Union - Nikola Tesla" University Belgrade, Serbia;

A. Горюхов, к.т.н., доцент, Юго-Западный государственный университет, Россия;

A. Kasprzyk, Dr, PWSZ im. prof. S.Tarnowskiego w Tarnobrzegu, Polska;

A. Malovychko, dr, EU Business University, Berlin – London – Paris - Poznań, EU;

L. Nechaeva, PhD, Instytut PNPU im. K.D. Ushinskogo, Ukraina;

М. Ордынская, профессор, Южный федеральный университет, Россия;

S. Seregina, independent trainer and consultant, Netherlands;

A. Tsimayeu, PhD, associate Professor, Belarusian State Agricultural Academy, Belarus;

J. Turlukowski, dr, Uniwersytet Warszawski, Polska.

KOMITET NAUKOWY:

W. Okulicz-Kozaryn (Przewodniczący), dr. hab, MBA, profesor, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Polska;

С. Беленцов, д.п.н., профессор, Юго-Западный государственный университет, Россия;

Jadwiga Glumińska-Pawlic, dr. hab, profesor, Uniwersytet Śląski, Polska;

Р.Латыпов, д.т.н., профессор, Московский государственный машиностроительный университет (МАМИ), Россия;

И. Лемешевский, д.э.н., профессор, Белорусский государственный университет, Беларусь;

M. Mitrega, dr. hab, profesor, Uniwersytet ekonomiczny w Katowicach, Polska;

J. Rotko, dr. hab, profesor, Instytut Nauk Prawnych PAN, Polska;

T. Szulc, dr. hab, profesor, Uniwersytet Łódzki, Polska;

Е. Чекунова, д.п.н., профессор, Южно-Российский институт-филиал Российской академии народного хозяйства и государственной службы.

1. Левицька І.	6
СИНДРОМ «ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ» У МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	
2. Килимнюк О.І., Суховуха С.М.	12
ПОВНОЦІННА ГОДІВЛЯ СВИНЕЙ НА РАЦІОНАХ ІЗ АВМКК «ЖИВИНА»	
3. Герер А. Д.	16
ДО ПИТАННЯ ПРО ВІЗУАЛЬНІ РЕКУРСИВНІ СИСТЕМИ В ОБ'ЄКТАХ ДИЗАЙНУ	
4. Крюкова А.О.	24
НОВИЙ ПОГЛЯД НА СТАНКОВИЙ ЖИВОПИС. ЕКСПЕРИМЕНТАТОРСТВО СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ	
5. Shesterenko I.	27
VITALIY KYREYKO: COMPOSER'S CREATION IN THE CONTEXT OF TIME	
6. Dats I.	30
VITALIY KYREYKO'S OPERAS ON LESYA UKRAINKA'S DRAMAS «LISOVA PISNYA» AND «BOYARYNYA»: TO 90-TH BIRTHDAY ANNIVERSARY OF THE COMPOSER	
7. Швець І. Б.	33
МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДІОНА СКАЛЕЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ	
8. Хрящевська Л. М.	36
ТРУДОВА МІГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ	
9. Романюк В. Л.	39
ЕМПАТІЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ	
10. Чайкина Н.А.	44
ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОЙ СТРУКТУРЫ ДОПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ	
11. Карсканова С. В.	47
ВОСПИТАНИЕ ПАТРИОТИЗМА И УВАЖЕНИЯ К ГОСУДАРСТВУ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЁЖИ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА	

12. Коновалов А. Е.	50
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ АРТХА-УСНОГО КИНЕМАТОГРАФА КАК СОЦИАЛЬНОГО ИНСТИТУТА	
13. Горбенко Н.В.	52
ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ: ОГЛЯД ЗАРУБІЖНИХ ПІДХОДІВ	
14. Муляр В.І.	56
РИЗОМА, НОМАДИЗМ, ЛЮДСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ	
15. Полчанінова І.Л., Становихіна С.В.	59
ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ МОТЕЛІВ У СИСТЕМІ ДОРОЖНЬОГО СЕРВІСУ УКРАЇНИ	
16. Влащенко Н. М., Саєнко К. О.	61
ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ	
17. Іванова В.М.	63
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ	
18. Марченко О.А.	67
КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	
19. Ткачева В.В.	72
РАСЧЕТ ТЕПЛОВОГО И ГИДРАВЛИЧЕСКОГО РЕЖИМОВ ТРУБЧАТОГО ГАЗОВОГО НАГРЕВАТЕЛЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КВАЗИДВУМЕРНОЙ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ	
20. Вінтюк Ю. В.	79
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ С. БАЛЕЯ В ПЕРІОД НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ: ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ	

Ірина Левицька,
аспірантка
Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка;
науковий керівник – *Попіль Марія*,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

СИНДРОМ «ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ» У МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті проводиться теоретико-методологічний аналіз особливостей розвитку синдрому «емоційного вигорання» в діяльності медичних працівників.

Ключові слова: синдром «емоційного вигорання», професійне вигорання, тривога, резистенція, виснаження, стрес-чинники, соматичні симптоми, психосоматичні розлади, соціальна дисфункція.

Постановка завдання та аналіз останніх досліджень і публікацій. У нашому суспільстві медичні працівники особливо гостро відчувають негативні наслідки професійної діяльності. Фах медичного працівника є особливим та ставить перед особистістю вимоги, які з одного боку, зумовлені об'єктивною складністю професії, з іншого – соціально-економічними негараздами, що існують у цій сфері. Сьогодні в результаті соціальної незахищеності населення, складної політичної та соціально-економічної ситуації, низького рівня медичного обслуговування громадян зростає ризик виникнення професійного стресу, який позначається на всьому житті людини, змінюючи її психічний та соматичний стан, призводячи до втрати здоров'я, появи психологічних проблем та деструктивних особистісних змін. Крім того, стрес є одним із чинників виникнення синдрому «професійного вигорання» як стану фізичного, емоційного і розумового виснаження, що характерний для альтруїстичних професій, де домінує турбота про людей (соціальні працівники, лікарі, медичні сестри, вчителі, психологи та ін.).

Зараз існує багато теорій розвитку синдрому «емоційного вигорання». Дослідженням цього феномену займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Р.Кеттел, К.Роджер, Р.Даймонд, В.Бойко, Е.Махер, К.Маслач, Є.Зеер, Є.Іванова, В.Орел та інші.

Клінічна картина «емоційного вигорання» охоплює психопатологічні прояви, психосоматичні, соматичні розлади і ознаки соціальної дисфункції. Більшість психологів виділяє *три ключові ознаки емоційного вигорання*: крайнє виснаження, відчуття особистого відсторонення від клієнтів (пацієнтів) і від роботи; почуття не-ефективності й недостатності власних досягнень. В результаті погіршується якість виконання роботи, втрачається творчий підхід до розв'язання завдань, збільшується кількість конфліктів на роботі й вдома, прогулів, можливий перехід на іншу роботу, зміна професії. Зростає кількість професійних помилок, що є дуже небажаним та надзвичайно небезпечним, якщо йдеться про здоров'я і досить часто життя інших людей, як це переважно є в професійній діяльності медичних працівників.

Попри велику кількість наукових розвідок з даної проблеми, на сьогодні немає єдиних поглядів на питання етіопатогенезу «вигорання» та єдиних діагностичних критеріїв, що вказує на актуальність теми наукового пошуку. Тим паче, як свідчать результати досліджень, якщо активно не втручатися в розвиток означеного синдрому, то мимовільного покращення не відбувається. Тому, дана тема набуває актуальності не тільки для наукової психології, але й для суспільства та економіки країни в цілому.

Мета нашого дослідження – встановлення на теоретико-методологічному рівні особливостей розвитку синдрому «емоційного вигорання» в діяльності медичних працівників.

Виклад основного матеріалу. Медичним працівникам добре відома запропонована в XVII столітті голандським лікарем Ван Туль-Псі емблема для лікарів – свічка, що горить. Вона символізує гасло «Світяти іншим, згораю сам». Ця метафора наочно демонструє значення терміну «емоційне вигорання», відображаючи специфіку цього феномену в контексті професійної діяльності медичного персоналу, лікарів, а також інших працівників сфери «людина – людина».

У 1974 американський психіатр Герберт Фрейденберг запропонував термін «staff burn-out» (вигорання працівників) для опису деморалізації, розчарування та крайньої втоми, які він виявляв у працівників психіатричних установ [4, 159 – 165]. Так, вперше було розроблено нову модель для розгляду дистресу і функціональних порушень, пов'язаних з роботою. Виявилося, що вона зручна і підходить для всіх лікарів та багатьох інших спеціалістів, які працюють у системі охорони здоров'я. З погляду визначення стресового процесу Сельє [3] (тобто стадії тривоги, резистентності та виснаження) вигорання можна розглядати як останню стадію, якій передують стійкий рівень збудження, що не піддається контролю.

Основоположником ідеї вигорання вважають американську дослідницю Крістину Маслач – соціального психолога, яка визначила це поняття як синдром фізичного та емоційного виснаження, що охоплює розвиток негативної самооцінки, негативного ставлення до роботи, втрату розуміння та співчуття щодо клієнтів чи пацієнтів [5]. Даний процес розпочинається з надмірного тривалого стресу на роботі та призводить до почуття напруження, дратівливості, надмірної чутливості, втоми. При цьому, працівник, справляючись з професійними завданнями стає апатичним, цинічним та ригідним.

Згідно з теорією К. Маслач синдром «емоційного вигорання» виявляється за такими ознаками [5]:

1. Почуття перевантаження. Може виявлятися у так званій «хронічній втомі».
2. Втрата контролю. З'являється почуття втрати контролю над своїм життям, своєю роботою, своїм станом. Зрештою, відсутність можливості контролювати ситуацію на роботі, своє професійне становище розглядається як головна з причин розвитку вигорання.

3. Відсутність винагороди за свою працю. Йдеться не тільки про матеріальну винагороду, хоча в наших умовах саме цей чинник часто домінує, оскільки оплата праці не є адекватною, особливо у сфері медицини. Винагорода у цьому контексті означає також і вдячність від пацієнтів, а також певні моральні чинники як компенсацію за докладені зусилля. Почуття нестачі винагороди може виникати, коли людині здається, що

вона починає отримувати менше в той час, як вкладає більше, або ж коли це не викликає в людини задоволення, яке вона раніше отримувала від цієї ж роботи.

4. Нестача соціальної підтримки. Важливе значення має атмосфера у колективі. У цьому разі на робочому місці людина не відчуває приналежності до певної групи, колективу, відповідно вона не отримує певної моральної підтримки від своїх колег, немає почуття спільності на робочому місці, відсутність командної роботи, відчуття команди.

5. Почуття несправедливості. У соціумі немає належної поваги до роботи, яка виконується. Відсутність балансу в континуумі «даю-отримую».

6. Внутрішній конфлікт. Конфлікт між особистістю та роботою, яку вона змушена виконувати. Це може бути як конфлікт цінностей, так і конфлікт організаційного характеру – робота не відповідає певним особистісним характеристикам.

Головна ідея підходу, запропонованого К.Маслач та С.Джексон [6, 99 – 113], полягає в тому, що вигорання – результат невідповідності між особистістю і роботою. Збільшення цієї невідповідності підвищує ймовірність розвитку вигорання. Коли вимоги (внутрішні чи зовнішні) постійно переважають над ресурсами (внутрішніми чи зовнішніми), у людини порушується стан рівноваги. Безперервне порушення рівноваги або порушення, **ЩО** прогресує, неминуче призводить до вигорання.

Автори виходять за межі інтерперсонального підходу і розглядають вигорання як прояв «ерозії людської душі в цілому», незалежно від типу професійної діяльності. Вони пропонують шість сфер такої невідповідності:

1. Невідповідність між вимогами до працівника і його ресурсами. Головним є ставлення завишених вимог до особистості та її можливостей. Вигорання може призвести до погіршення якості роботи і взаємин з колегами.

2. Невідповідність між прагненням працівників мати великий ступінь самостійності в роботі, визначати способи досягнення тих результатів, за які вони несуть відповідальність й жорсткою нераціональною політикою адміністрації в організації робочої активності та контролем за нею. Результат цієї активності – виникнення почуття даремності своєї діяльності й відсутність відповідальності за неї.

3. Невідповідність роботи й особистості, зважаючи на відсутність винагороди, що переживає працівник як невизнання цінності його праці.

4. Невідповідність особистості й роботи, зважаючи на втрату почуття позитивної взаємодії з іншими людьми в робочому середовищі. Люди процвітають у групі та краще віддають всі сили роботі, коли одержують схвалення, задоволення, підтримку, радість, гарний настрій від тих людей, яких вони люблять і поважають. Нажаль, у деяких видах діяльності працівники ізольовані один від одного або мають формальні соціальні контакти. Проте найдеструктивнішим елементом є постійні й нерозв'язані конфлікти між колегами. Вони продукують постійне переживання фрустрації і ворожості, зменшують імовірність соціальної підтримки.

5. Невідповідність між особистістю й роботою може виникнути за відсутності уявлення про справедливість на роботі. Справедливість забезпечує визнання і закріплення почуття власної цінності працівника.

6. Невідповідність між етичними принципами, принципами особистості й вимогами роботи. Наприклад, людину зобов'язують вводити когось в оману, говорити щось, що не відповідає дійсності тощо [6, 99 – 113].

Згідно з цим підходом можна виявити сукупний вплив різних чинників у кожному конкретному випадку вигорання, забезпечити адекватні превентивні заходи і перейти від розгляду вигорання до його усунення.

К. Маслач [5, 30 – 53] підсумувала розвиток стратегій вигорання так: «Якщо б усі поради і знання про те, як подолати емоційне вигорання, зібрати докупи в одне слово, цим словом було би слово **«баланс»**. Баланс між тим, що віддаєш і тим, що отримувеш, між стресом і спокоєм, між роботою та домом, – усе це є явним контрастом з перевантаженням, прийняттям надмірних обов'язків та іншого розбалансування емоційного вигорання».

Російський вчений В. Бойко визначає емоційне вигорання, як механізм психологічного захисту, вироблений особистістю, який має форму повного чи часткового виключення емоцій у відповідь на окремі психотравмувальні впливи [1]. На думку вченого, емоційне вигорання є придбаним стереотипом емоційної, частіше професійної поведінки. Вигорання є частково функціональним стереотипом, оскільки дає змогу людині дозувати та економно витрачати енергетичні ресурси. Водночас можуть виникнути його дисфункційні наслідки, коли вигорання спричиняє негативний вплив на професійну діяльність та стосунки з партнерами. Бойко розглядає емоційне вигорання як професійну деформацію особистості, яка виникає під впливом низки чинників – зовнішніх та внутрішніх.

Зовнішні чинники:

1. Хронічно напружена психоемоційна діяльність. (Це відбувається у тих випадках, коли професіоналу, який працює з людьми, доводиться постійно підкріплювати емоціями різні аспекти діяльності).

2. Дестабілізуюча організація діяльності. (Дестабілізуючі обставини діяльності позначаються не тільки на самому професіоналі, але і на суб'єктові спілкування — клієнті, пацієнті, партнері).

3. Підвищена відповідальність при виконанні функцій та операцій. (Перш за все, це стосується медиків, педагогів, соціальних працівників, юристів і працівників судових установ).

4. Неприятлива психологічна атмосфера професійної діяльності. (Вона визначається двома основними обставинами: конфліктністю «по вертикалі», тобто між керівником і підлеглими, й конфліктністю «по горизонталі» — між колегами).

Внутрішні чинники:

1. Схильність до емоційної ригідності. (Емоційне вигорання частіше виникає у тих, хто менш реактивний та більш емоційно стриманий. У людей імпульсивних формування синдрому вигорання відбувається повільніше. Підвищена вразливість і чутливість можуть повністю блокувати механізм психологічного захисту).

2. Інтенсивна інтеріоризація. (У людей з підвищеною відповідальністю більше шансів піддатися синдрому, але нерідко трапляється, що в роботі професіонала чергуються періоди інтенсивної інтеріоризації та психологічного захисту).

3. Слабка мотивація емоційної віддачі у професійній діяльності. (В цьому випадку вірогідні два варіанти:

- професіонал не вважає для себе необхідним або з якоїсь причини не зацікавлений виявляти співпереживання до суб'єкту діяльності;

- людина не звикла, не вміє заохочувати себе до співпереживання і співчас-ті, що проявляються до суб'єктів діяльності).
- 4. Етичні дефекти і дезорієнтація особистості.

В.Бойко описує докладну картину синдрому «емоційного вигорання» як динамічного процесу, що виникає поетапно у повній відповідності до механізму розвитку стресу, коли присутні три його фази. Рівень емоційного вигорання оцінюється у запропонованій вченим методиці за 12 шкалами, які відповідають трьом фазам: «Тривожна напруга»; «Резистенція»; «Виснаження» [1].

Згідно визначенню ВООЗ (2001) синдром «вигорання» (burnout syndrome) – це фізичне, емоційне або мотиваційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі й втомою, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань, а також вживанням алкоголю або інших психоактивних речовин з метою отримання тимчасового полегшення, що має тенденцію до розвитку фізіологічної залежності і (у багатьох випадках) суїцидальної поведінки. Цей синдром, зазвичай, розцінюється як стрес-реакція у відповідь на психотравмувальні виробничі й емоційні вимоги та зайву відданість людини своїй роботі з супутньою цьому зневагою до сімейного життя або відпочинку.

У Міжнародній класифікації хвороб 10-го перегляду синдром «вигорання» виділено в окремий діагностичний таксон — Z73 Problems related to life-management difficulty (проблеми, пов'язані з труднощами управління своїм життям) і шифрується Z73.0 — Burnout (вигорання) [2]. У людей із синдромом «вигорання» здебільшого поєднуються психопатологічні, психосоматичні, соматичні симптоми й ознаки соціальної дисфункції. Простежуються хронічна втома, когнітивна дисфункція (порушення пам'яті та уваги), порушення сну з труднощами засинання і ранніми пробудженнями, особистісні зміни, Можливий розвиток тривожного, депресивного розладів, залежностей від психоактивних речовин, суїцид. Загальні соматичні симптоми такі: головний біль, гастроентеральні (діарея, синдром подразненого шлунку) і кардіоваскулярні (тахікардія, аритмія, гіпертонія) порушення.

Висновок. На сьогоднішній день синдром «емоційного вигорання» розглядається як стан фізичного, психічного та емоційного виснаження в результаті пролонгованого професійного стресу, що характеризується специфічними соматичними та поведінковими змінами, які можуть призводити до розвитку залежності від психоактивних речовин та суїциду. Його можна вважати довготривалою стресовою реакцією, яка виникає як наслідок дії на людину хронічних професійних стресів середньої інтенсивності. У зв'язку з цим, ми розглядаємо синдром вигорання як **«професійне вигорання»**, що потенціює деформацію особистості професіонала.

Деякі дослідники вважають головними передумовами розвитку синдрому «емоційного вигорання» наявність організаційних проблем (занадто велике робоче навантаження, недостатня можливість контролювати ситуацію, відсутність організаційної спільноти, недостатня моральна і матеріальна винагорода, несправедливість, відсутність значущості роботи, яка виконується). Водночас інші дослідники вважають важливішими особистісні характеристики (низька самооцінка, високий нейротизм, тривожність та інші) .

Ми ознайомилися із визначеннями поняття «вигорання», поглядами на опис його структури, динаміки та головних психологічних причин його виникнення. Як

виявилось, на ці питання немає однозначних відповідей. Однак подальша робота у сфері вивчення проблеми «емоційного вигорання» має полягати не у визначенні більш чи менш «правильних» поглядів, а в об'єднанні різних концепцій та спільному аналізі всіх проведених досліджень з метою вироблення комплексу максимально ефективних профілактичних та корекційних заходів, у чому й вбачаємо **перспективи подальших досліджень**.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других / В.В. Бойко. – М: Информационно-издательский дом «Филинъ», 1996. – 472 с.
2. Міжнародна статистична класифікація хвороб та споріднених проблем охорони здоров'я. Десятий перегляд. Київ, «Здоров'я», 2001.-Т.3.- 817 с.
3. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме: [пер. с англ.]. / Г.Селье. –Москва: Наука, 1960. – 254с
4. Freudenberger, H.J. Staff burn-out. Journal of Social Issues, 30, 159–165.
5. Maslach, C. Burnout: A social psychological analysis. In The Burnout syndrome ed.J.W. Jones, pp. 30–53, Park Ridge, IL: London House, 1982.
6. Maslach, C. and Jachson, S.E. The measurement of experienced burnout. Journal of Occupational Behaviour, 2, 99–113, 1981.

Килимнюк О.І.

кандидат сільськогосподарських наук
Інститут кормів і сільського господарства

Поділля НААНУ,
м. Вінниця, Україна

Суховуха С.М.

кандидат сільськогосподарських наук
Вінницький національний аграрний університет,
м. Вінниця, Україна

ПОВНОЦІННА ГОДІВЛЯ СВИНЕЙ НА РАЦІОНАХ ІЗ АВМКК «ЖИВИНА»

Ключові слова: амінокислотний вітамінно-мінеральний концентрат, свині, раціон, годівля.

Keywords: amino acid vitamin-mineral concentrate, feeding, pigs.

Достатня і збалансована годівля дає можливість забезпечити трансформацію поживних речовин корму в речовини продукції при відгодівлі свиней майже на 45-50%. Запорукою цього є організація повноцінної збалансованої годівлі свиней, а саме використання раціонів, які за вмістом основних поживних і біологічно активних речовин найкраще відповідають потребам тварин.

Для оптимізації годівлі свиней і більш ефективного використання кормів шляхом збалансованої годівлі виникає необхідність поліпшити розробку та перевірку кормових раціонів з врахуванням задоволення потреби тварин в основних елементах живлення.

Слід відмітити наступне, що молодняк свиней, який за тих чи інших причин відстав у рості в молочний чи в період відлучення від свиноматки стає дуже вразливим при відсутності повноцінної годівлі. При переведенні поросят на дорощування слід приділяти особливу увагу мінеральному, вітамінному і особливо амінокислотному живленню. В цей період закінчується остаточне формування травної системи, яка є базисом майбутньої продуктивності тварини і запорукою її здоров'я. Неповноцінний білок, а особливо його надлишок в раціонах може стати причиною порушення обміну речовин та викликати набрякову хворобу. Тому тільки збалансований за амінокислотним складом білок раціону поросят може забезпечити їх інтенсивність росту та збереженість.

Метою наших досліджень було провести порівняльну оцінку раціонів розроблених з використанням традиційних підходів і засобів годівлі та новітніх розробок кормових компонентів. Останні не тільки покривають дефіцит елементів живлення в кормових раціонах, а є природними стимуляторами обмінних процесів. Компоненти підібрані таким чином, що під час травних процесів в організмі тварини вони взаємодіють між собою підвищуючи перетравність кормової маси і збагачують її необхідними для синтезу білка амінокислотами і активаторами обмінних процесів вітамі-

Таблиця 1

Схема досліджу

Група	Кількість тварин, гол.	Періоди досліджу	
		зрівняльний (15 діб)	основний (34 доби)
Контрольна (СВК «Прогрес»)	15	Господарський раціон (СВК «Прогрес»)	Господарський раціон (СВК «Прогрес»)
Дослідна (ПФ «Віта»)	15		Раціон розроблений з АВМКК «ЖИВИНА» (ПФ «Віта»)

нами і мікроелементами.

Дослід було проведено на свинофермі СВК «Прогрес» с. Студена Піщанського району Вінницької області за схемою наведеною в таблиці 1. Об'єктом досліджень був молодняк свиней чотирьохмісячного віку. Тварини утримувались у групових клітках по 15 голів у кожній. Тип годівлі сухий з вільним доступом до води.

Дослідження проводились протягом двох періодів: зрівняльного під час якого обидві групи тварин утримувались на раціоні прийнятому в господарстві; основного – де кожна група отримувала свій раціон.

Раціони тварин контрольної та дослідної груп повністю відповідали нормам годівлі даної вікової групи і відрізнялися лише за комплексами біологічно-активних і мінерально-вітамінних речовин (табл. 2).

Основною складовою, яка впливає на рентабельність виробництва свинини є вартість кормів тому вона приймалась до уваги при розрахунку раціонів (табл. 3). Так вартість однієї тонни кормосуміші для свиней розробленої з використанням рецептури ПФ «Віта» була на 332 гривні або 6,9% дешевшою в порівнянні з аналогічною СВК «Прогрес».

За перший період досліджу при утримуванні свиней обох груп на одному раціоні і поступовому переході до дослідного – жива маса їх підвищилась до 53,7 кг за се-

Таблиця 2

Склад раціонів годівлі піддослідних свиней, %

Склад раціону	Групи тварин	
	контрольна (СВК «Прогрес»)	дослідна (ПФ «Віта»)
Кукудза	-	29,00
Пшениця	40,00	-
Ячмінь	50,00	48,50
Соняшникова макуха	-	15,00
БВМД Мікс 10%	10,00	-
АВМКК «ЖИВИНА»	-	5,00
Сальцій	-	2,00
Сіль кухонна	-	0,50

Таблиця 3

Вартість кормів раціонів піддослідних свиней, грн.

Показники	Ціна, грн./т	Групи тварин	
		контрольна (СВК «Прогрес»)	дослідна ПФ «Віта»
Кукудза	3400	-	986,00
Пшениця	3400	1360,00	-
Ячмінь	3500	1750,00	1697,50
Соняшникова макуха	5000	-	750,00
БВМД Мікс 10%	16900	1690,00	-
АВМКК «ЖИВИНА»	15700	-	785,00
Сальцій	12100	-	242,00
Сіль кухонна	1500	-	7,50
Загальна вартість кормосуміші, грн/т	-	4800	4468

редньодобових приростів 630 – 650 г. Це вказує на те, що молодняк у групах за продуктивністю був практично аналогічним.

По завершенню основного періоду досліді було проведено контрольне зважування свиней результати якого наведені в таблиці 4.

Данні отримані під час переважування показали, що свині, які утримувались на кормосуміші ПФ «Віта» розробленій з додаванням АВМКК «Живина» мали вищу інтенсивність росту ніж їх аналоги із контрольної групи. Так на початок основного періоду досліді середня жива маса свиней контрольної і дослідної груп становила 57,3 кг. За основний період досліді в контрольній групі вона зросла до 78,6 кг, а в дослідній до 82,3 кг. Середньодобовий приріст у свиней дослідної групи склав 841 г, що на 15,2% ($P < 0,05$) більше порівняно із аналогами контрольної групи, які утримувались на господарському раціоні СВК «Прогрес». Якщо проаналізувати прирости тварин аналогів у контрольній і дослідній групах то можна помітити одну особливість. Свині із меншою живою масою у дослідній групі дали вищі середньодобові прирости ніж їх аналоги у контрольній групі. А от свині дослідної групи із більшою живою масою не мали такої істотної різниці в приростах відносно контрольних тварин. Це може вказувати на те, що забезпечення раціонів свиней достатнім комплексом біологічно активних речовин дозволяє в деякій мірі виправити відставання в рості молодняку свиней. Тобто тварини одного віку але із меншою живою масою більше потребують повноцінного живлення.

За результатами досліді було проаналізовано витрати кормів для контрольної і дослідної груп (табл. 5). Протягом усього періоду досліді свині обох груп спожили практично однакову кількість корму. Різниця в його кількості, яка спостерігалась була в межах похибки. Розрахунок конверсії корму показав, що кращою вона була у свиней дослідної групи. В порівнянні з аналогами контрольної групи на 1 кг приросту вони витрачали 2,8 кг корму або на 4,5% менше.

Таким чином в однакових умовах утримування і годівлі але за вдалого поєднання комплексу речовин, який включає незамінні амінокислоти, вітаміни, мікроелементи, фітобіотики, пробіотики, підкислювачі, природні стимулятори і активато-

ри обміну речовин можна отримати на 15,2% більше додаткової кількості продукції знизивши в цілому її собівартість.

Таблиця 4

Показники живої маси та середньодобових приростів піддослідних свиней

Групи тварин							
контрольна (СВК «Прогрес»)				дослідна (ПФ «Віта»)			
Індивідуальний номер тварини	Жива маса тварин, кг:		Середньо- добовий приріст, г	Індивідуальний номер тварини	Жива маса тварин, кг:		Середньо- добовий приріст, г
	на початок дослідіу	на кінець дослідіу			на початок дослідіу	на кінець дослідіу	
19	51,5	71,5	588	10	52,0	79,0	794
5	51,0	72,0	618	22	51,4	77,9	779
17	50,0	72,2	653	13	49,5	77,3	818
8	51,0	72,5	632	20	49,5	77,5	824
23	49,8	73,3	691	3	51,0	77,7	785
27	53,6	73,6	588	14	54,0	79,0	735
2	55,0	78,7	697	21	54,8	78,8	706
30	54,7	74,5	582	11	56,0	81,0	735
15	56,0	79,6	694	28	55,0	82,0	794
24	55,0	80,7	756	4	54,5	83,3	847
29	55,0	81,8	788	9	54,0	83,8	876
26	55,7	85,0	862	12	56,0	88,0	941
6	56,0	87,0	912	18	56,2	89,0	965
16	55,8	87,3	926	1	56,6	90,0	982
7	56,0	88,7	962	25	55,3	90,5	1035
Всього	806,1	1178,4		Всього	805,8	1234,8	
Середнє	53,7	78,6	730,0	Середнє	53,7	82,3	841,2
±	0,63	1,67	35,07	±	0,65	1,30	26,44

Таблиця 5

Аналіз витрат кормів

Показники	Групи тварин	
	контрольна (СВК «Прогрес»)	дослідна (ПФ «Віта»)
Витрачено корму за основний період дослідіу, кг: на групу	1232	1210
на 1 голову	2,42	2,37
на 1 кг приросту	3,31	2,82

ДО ПИТАННЯ ПРО ВІЗУАЛЬНІ РЕКУРСИВНІ СИСТЕМИ В ОБ'ЄКТАХ ДИЗАЙНУ

Анотація. У статті висвітлено поняття візуальних рекурсивних систем. Проаналізовано та доповнено класифікацію візуальних рекурсивних систем в об'єктах дизайну та мистецтва залежно від характеру їх просторової організації.

Ключові слова: візуальна рекурсивна система, рекурсія, дизайн.

Keywords: visual recursive system, recursion, art design.

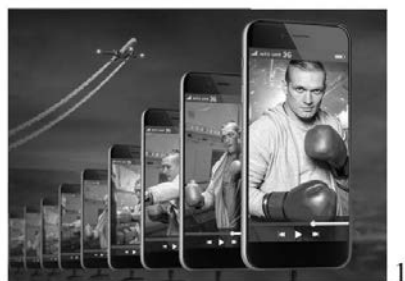
Актуальність. Стійка тенденція до виявлення та формування міждисциплінарних підходів у вивченні складних систем зумовлює інтерес до адаптації відповідних методів для дизайн-проектування. Доцільність впровадження нових проектних засобів зумовлено рядом соціокультурних факторів, серед яких, зокрема, зростання резистентності до традиційних форм подачі візуальної інформації.

Постановка проблеми. Явище, коли система в ході свого існування створює власті точні та/або змінні копії, включає їх у свою структуру, взаємодіє з ними, та у час, визначений правилами системи, припиняє взаємодію, отримало назву рекурсія [1]. Прояви рекурсивності у природних та штучних системах, їх використання у різних галузях науки та сферах життєдіяльності зумовило інтерес вивчення можливостей застосування рекурсії в галузі проектування. Прийом повтору композиційних елементів об'єкту або його частин в межах цього ж об'єкту дизайну при проектуванні забезпечує виникнення візуальних рекурсивних систем (ВРС).

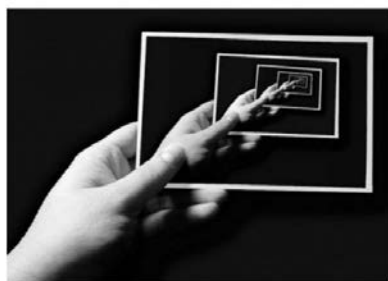
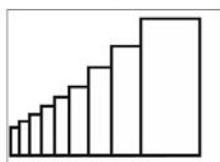
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рекурсія знаходить застосування у різних галузях знань та групах дисциплін. У галузі математики вчені дійшли висновку, що рекурсія дозволяє визначати алгоритми розв'язання задач [1]. У галузі інженерної та комп'ютерної графіки дослідники вивчають побудову візерунків на основі рекурсивного руху [9]. Увага дослідників торкається рекурсивних художніх технік (міз-ан-абім, Ефект Дросте) [4; 6]. Вчені беруть до уваги оригінальні композиції, створені на основі вміщення декількох зображення одне в одне [1; 2; 4; 5]; торкаються мистецтвознавчих аспектів ВРС в дизайні [4]. Поодинокі дослідження визначають рекурсивні структури об'єктів мистецтва [8].

Формулювання цілей статті. Метою роботи є визначення особливостей візуальних рекурсивних систем в об'єктах дизайну та мистецтва залежно від характеру їх просторової організації. Завданнями роботи є визначити та доповнити класифікацію видів візуальних рекурсивних систем.

Викладення основного матеріалу. Візуальна рекурсивна система (ВРС) – це складна композиційна структура, що складається із базової (початкової) системи та її

1

2

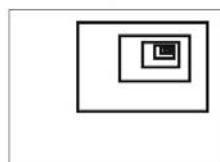

Рисунок 1. Площинні візуально-подібні композиції:

1 - Ритмічна не рекурсивна композиція (фрагмент рекламного постера);

2 - Ритмічна рекурсивна композиція.

точних, або змінених (системних) копій, вміщених у початкову систему на основі однокрокового рекурсивного зв'язку. Цей зв'язок полягає в можливості побудови нового рівня системи на основі та інформації з попереднього. На відміну від типових композицій, побудованих на основі ритмічного повтору (рис. 1:1), рекурсивні системи характеризуються ритмом, зумовленим внутрішньою вкладеністю елементів композиції (рис. 1:2). Елементами ВРС можуть слугувати площинні та просторові об'єкти. Характер існування в просторі визначається характером структури. Аналіз об'єктів дизайну з ознаками рекурсивності показав, що усі ВРС можна розмежувати за характером структури на об'ємно-просторові, площинні та комбіновані.

Площинні РС спостерігаються переважно у мистецтві та графічному дизайні. Аналіз об'єктів мистецтва з ознаками ВРС здійснюється починаючи від XIV століття. Вважається, що одним із ранніх творів живопису із застосуванням рекурсії є триптих «Стефанескі» Джотто ді Бондоне (рис. 2:1).

На ньому зображено, як кардинал Стефанескі дарує цей же триптих Святому Петру. Іншим прикладом створення рекурсивної системи є «Портрет подружжя Арнольфіні» Яна ван Ейка (рис. 2:2) [1, С. 183]. На стіні за фігурами портретованих висить невелике опукле дзеркало, в якому видно, кого малює художник. Такий ефект використали у своїх роботах Йоханес Гамп («Автопортрет перед дзеркалом») (рис. 2:3), Дієго Веласкес «Меніни» (де у дзеркалі на задньому плані відображаються король і королева, яких малює художник) (рис. 2:4) [1, С. 184], Ян Вермер («Алегорія живопису»), Норман Роквелл («Потрійний автопортрет»).

Рекурсивні зображення присутні у роботах Мауріца Ешера («Руки, що малюють» (рис. 2:5) [18, С. 648]), Рене Магріта («Дві таємниці» (рис. 2:6) [9, С. 658]).

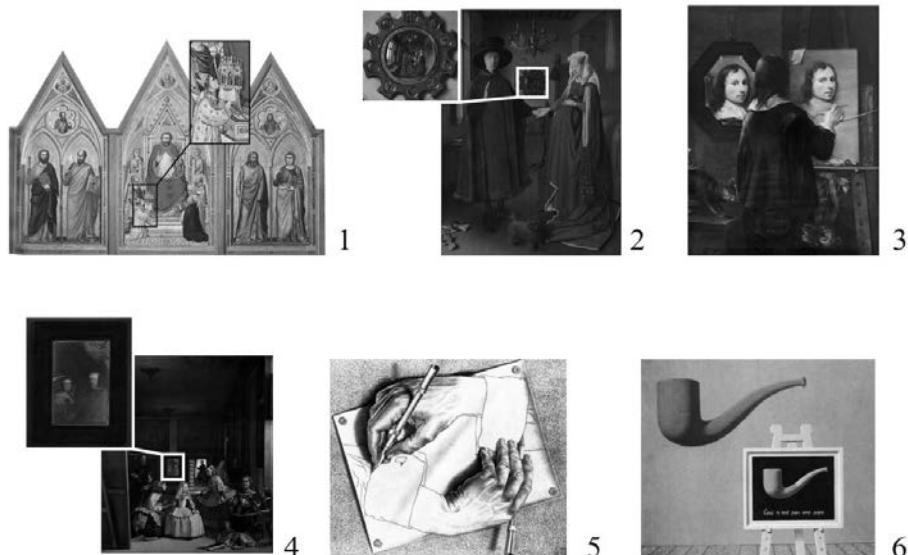

Рисунок 2. Площинні ВРС в об'єктах образотворчого мистецтва:

- 1 - Джотто ді Бондоне. Триптих «Стефанескі», 1330;
- 2 - Яна ван Ейк. Портрет подружжя Арнольфіні, 1434;
- 3 - Йоханес Гамп. Автопортрет перед дзеркалом, 1646;
- 4 - Дієго Веласкес. Меніни, 1656;
- 5 - Мауріц Ешер. Руки, що малюють, 1948;
- 6 - Рене Магріт. Дві таємниці, 1966.

Дослідники вважають, що у графічному дизайні рекурсію вперше було використано в оформленні упаковки какао Дросте у 1904 р. (рис. 3:1). На упаковці зображено медсестру, що тримає в руках піднос. На підносі розміщено цю ж упаковку какао та чашку із зображенням цієї ж медсестри із підносом. Отже, на другому ітераційному рівні система містить два носія, що містять системні копії (упаковка та чашка). На третьому рівні – чотири носія і, відповідно, таку ж кількість копій, і т. д. Це зумовило появу поняття «ефект Дросте», яке ввів Ніко Схепмакер в кінці 1970-х рр. У 1929 р. аналогічне зображення з'являється на упаковці арахісового масла компанії «Пікантні»: дівчинка тримає у руках упаковку, на якій зображено цю ж дівчинку.

Нова хвиля популярності ефекту Дросте припадає на 1950-1960-і рр. Обкладинка видання Seventeen (рис. 3:2) зображає жінок, що читають цей же журнал, із цими ж жінками на обкладинці.

У 1969 р. обкладинку альбому Ummagumma гурту Pink Floyd оформлено тематичним фото учасників гурту (рис. 3:3). На стіні кімнати розміщено картину, що з незначними змінами представляє обкладинку платівки. Таким чином, зображення

Рисунок 3. Площинні ВРС в об'єктах графічного дизайну:

1. Droste cocoa powder. Packaging, 1904;
2. Seventeen magazine cover, 1950;
3. Ummagumma album by Pink Floyd. Album cover, 1968;

картини на стіні повторюється до втрати роздільної здатності зумовленої зменшенням розміру системної копії.

Сьогодні площинні рекурсивні системи також широко використовуються у фотографії. Таким фото-проектom є Tom Hussey's Reflections series. В якості елементів системи суміщено фотознімки людей похилого віку із їх молодими "віддзеркаленнями" (рис. 4:1, 4:2, 4:3). Проект присвячено проблемі людей із діагнозом Альцгеймера. Іншим прикладом використання площинних ВРС у фотомистецтві є проект Daniel Kukla. Автор представив серію знімків, на яких зеркала-мольберти відображають оточуючі пейзажі (рис. 4:4, 4:5, 4:6). Елементами системи виступають об'єкти різнорідної природи: середовище та здеркало з відображенням середовища з-за меж початкової системи. Таким чином отримується інформація про елементи системи, котрі знаходяться за межами поля зору глядача.

Ідея створення рекурсивних фото шляхом суміщення старих фотознімків з "новим" оточенням належить Тейлору Джонсу (рис. 4:7, 4:8, 4:9). Серія фото лягла в основу створення соціального інтернет-проекту "Дорога серцю фотографія" (Dear Photograph). В даному випадку в якості елементів ВРС також виступають об'єкти різнорідної природи: фотографія та природне середовище.

Рекурсивні фото також широко використовуються у комерційному фото. У рекламних кампаніях Chanel (рис. 5:2) та L'oreal Professional (рис. 5:1) – це рекурсія, що виникла в результаті багаторазового відображення в дзеркалах. Реклама Bourjois (рис. 5:3) побудована на однокроковому повторі початкового зображення в якості овального фото на дальньому плані.

Використання різнорідних або однорідних об'єктів в якості елементів площинних рекурсивних систем дозволяє реалізувати значну кількість концепцій на рівні художньо-образного рішення.

Об'ємно-просторові рекурсивні системи відстежуємо ще у найпростіших архітектурних будівлях, елементи яких характеризуються взаємоузгодженим чергуван-

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Рисунок 4. Площинні ВРС у художньому фото:

1, 2, 3 - Том Хассей. Серія "Відображення";

4, 5, 6 - Даніель Кукла. Серія "Фото з дзеркалами";

7, 8, 9 - Тейлор Джонс. Серія "Дорога серцю фотографія".

1

2

3

Рисунок 5. Площинні ВРС у комерційному фото:

1 - Рекламна кампанія Chanel;

2 - Рекламна кампанія L'Oreal Professional;

3 - Рекламна кампанія Bourjois.

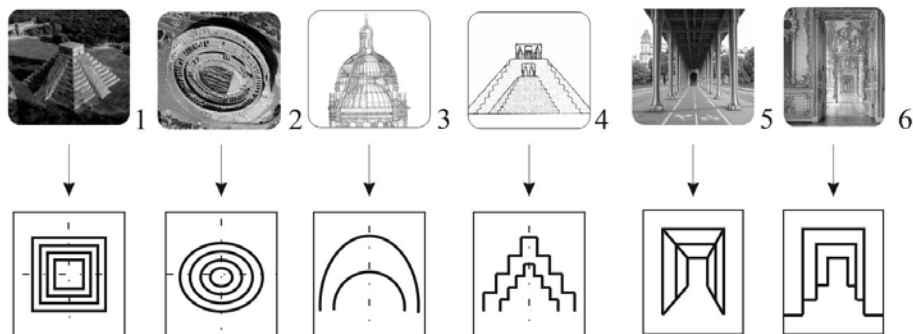

Рисунок 6. Об'ємно-просторові ВРС (на прикладі архітектурних об'єктів):

- 1, 2 - Зовнішні;
- 3, 4 - Внутрішні;
- 5, 6 - Ілюзорні.

ням відносно обраної осі. Можна виділити три види таких ВРС: зовнішні, внутрішні та ілюзорні.

Зовнішні ВРС характерні тим, що зовнішній вигляд об'ємно-просторової системи чітко проявляє ознаки рекурсивності. Прикладом таких систем є, ступінчасті піраміди, ряди сидінь амфітеатрів наприклад Колізею (рис. 6:1, 6:2).

Нааявність рекурсивних внутрішніх просторів, що виявляються лише у плані або «розрізі» споруди, обґрунтовує існування внутрішньої ВРС. Це подвійні купола, наприклад, в соборі Св. Павла в Лондоні (рис. 4:3), “подвійні” піраміди Майя (рис. 6:4).

Зорова ілюзія забезпечує появу та існування ілюзорної ВРС, яка виникає внаслідок ритмічного повтору конструктивних елементів (арок, колон) у перспективному скороченні (рис. 6:5, 6:6).

Візуальні об'ємно-просторові рекурсивні системи набули поширення у проектуванні об'єктів промислового дизайну, меблів та інтер'єрного середовища. Такими системами є рекурсивні стільці (рис. 7:1-7:6), спроектовані на основі функціонального зв'язку. Множина стільців складає комплект, елементи якого “вставляються” один в один або один під інший. Такі системи втрачають ознаки рекурсії у розібраному стані.

Іншим прикладом (рис. 7:7) є рекурсивний стілець, що зберігає ознаки рекурсивності в початковому і трансформованому станах.

У дизайні сучасного інтер'єру рекурсія виступає передусім методом організації середовища. Таким прикладом може служити проект архітектора Девіда Джеймсона «Дім-матрьошка», у якому внутрішні простори сформовані таким чином, що містять один одного самі у собі (рис. 8:1); житловий-бокс “кімната в кімнаті” (рис. 8:2-8:4).

Прояв рекурсії у момент переходу об'ємно-просторової форми в площинну чи навпаки є ознакою так званої комбінованої рекурсивної системи. Таким чином елементами РС є об'єкти різномірної природи (площинні і просторові). Так, на се-

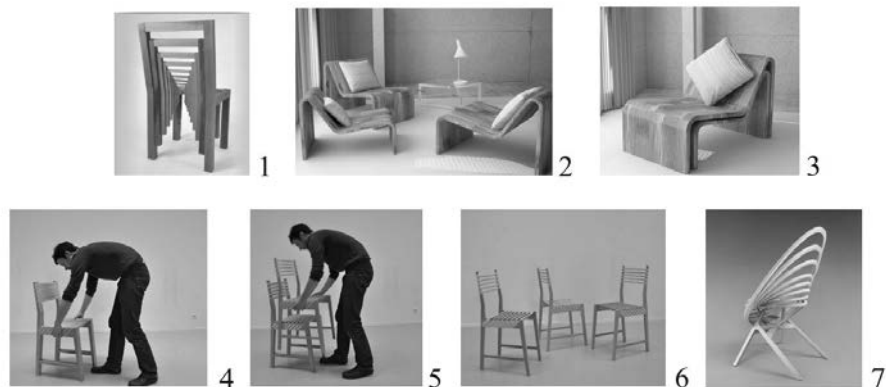

Рисунок 7. Об'ємно-просторові ВРС в об'єктах промислового дизайну:

1-6 - Політипи зі збереженням рекурсії до трансформації;

7 - Політипи зі збереженням рекурсії до і після трансформації.

Рисунок 8. Об'ємно-просторові ВРС в дизайні інтер'єру:

1 - Девід Джеймсон. Дім матрешка;

2-4 - Проект “кімната в кімнаті”.

редньовічних фресках і мозаїках зображені донатори, що вручають Христу або Богородиці мініатюрне зображення храму, в якому знаходиться даний твір (рис. 9:1). Об'ємно-просторова структура будівлі взаємодіє із системною копією – площинним зображенням.

Комбінованими рекурсивними системами часто є об'єкти зовнішньої реклами, у яких поліграфічне площинне зображення подається на тлі просторового середовища. Інформаційна установка, виконана у форму ігрової консолі, містить фото середовища, на тлі якого розташовано установку (рис. 9:2). Таким чином досягнуто ілюзії розгортання динамічного ігрового сюжету на пагорбах.

Рекурсія у сучасному світі існує на межі різних середовищ. Об'єкт поліграфії та об'єкт штучного середовища виступають системними копіями. Таким об'єктом є каркасна інформаційна установка у вигляді рами із тросами, що методом натягування фіксують у центрі невеликий банер (рис. 9:3). Небо виступає одночасно час-

Рисунок 9. Комбіновані ВРС:

- 1 - Мозаїка. Собор св. Софії, Стамбул;
- 2 - Ембієнд. Зовнішня реклама ігрової консолі PSP;
- 3 - Ембієнд. Зовнішня рекмала авіаліній РА.

тиною композиції площинного рекламного повідомлення і тлом, на якому сприймається установка. Така конструкція дає можливість реалізувати інформаційне повідомлення, що буквально полягає у “продажі” повітряного простору (неба).

Висновки. Використання візуальних рекурсивних систем є характерним для всіх напрямів дизайну: графічного, промислового, дизайну та моделювання одягу, дизайну інтер'єру. Характер елементів ВРС в об'єктах дизайну визначається характером існування в просторі. За характером існування в просторі ВРС в об'єктах дизайну можна розмежувати на об'ємно-просторові площинні, поверхневі та комбіновані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анісімов А. В. Інформатика. Творчість. Рекурсія / А. В. Анісімов. – Київ : Наукова думка, 1989. – 220 с.
2. Гегер А. Д. Візуальна рекурсія у дизайн-проектванні: формування концепцій рекурсивності / А. Д. Гегер, Н. В. Скляренко // “Теорія та практика дизайну” : зб. наук. праць. – К. : Комп'ютерпрес, 2014. – Вип. 6. – С. 29-35.
3. Морен Э. Метод. Природа Природы / Эдгар Морен. – М. : Прогресс-Традиция, 2005. – 464 с.
4. Скляренко Н. В. Рекурсивні системи у мистецтві та дизайні: питання класифікації / Н. В. Скляренко, А. Д. Гегер // “Теорія та практика дизайну” : зб. наук. праць. – К. : Комп'ютерпрес, 2012. – Вип. 1. – С. 172-178.
5. Хофштадтер Д. Гёдель, Эшер, Бах: эта бесконечная гирлянда. / Д. Хофштадтер. – Самара : Бахрах-М, 2001. – 752 с.
6. Эффект Дросте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org>. – Загл. с экрана.
7. Dallenbach Lucien. The Mirror in the Text / Lucien Dallenbach. – University of Chicago Press, 1989. – 268 s.
8. Gelernter, David. Recursive Structure / David Gelernter // [Electronic resource] / Режим доступу: <https://edge.org/response-detail/10574> – Назва з екрану.
9. Liao, Guan-Ze. Geometric patterns design with recursive pursuit relative motions [Electronic resource] / Guan-Ze Liao, Chun-Wang Sun – Режим доступу: <http://www.mi.sanu.ac.rs/vismath/liao/index.html>. – Назва з екрану.

Крюкова А.О.

Старший викладач,

Київський університет імені Бориса Грінченка

НОВИЙ ПОГЛЯД НА СТАНКОВИЙ ЖИВОПИС. ЕКСПЕРИМЕНТАТОРСТВО СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МИТЦІВ

Ключові слова: мистецтво, станковий живопис, стиль, емаль, художник

Key words: art, easel painting, style, enamel, artist

Станковий живопис є найпоширенішим та найрізносторонішим, з погляду на етапи розвитку та трансформації впродовж багатьох століть, видом живопису, твори якого мають самостійне значення і сприймаються незалежно від оточення. Це в буквальному значенні — живопис, створений на станку.

Твір станкового живопису — картина — створюється на нестационарній (на відміну від монументального живопису) і не утилітарній (на відміну від декоративного живопису) основі. Це може бути як полотно та картон, так і дошка та шовк. Основними матеріалами для створення станкових живописних творів вважають олійні, темперні і акварельні фарби, гуаш, пастель та акрил. Але з розвитком мистецтва 21 століття, з'явилися нові матеріали та можливості для втілення навіть надзвичайних та, на перший погляд, нереальних ідей в створенні нових живописних творів.

Повернувшись назад до витоків мистецтва побачимо, що ще з часів доби Відродження живопис був провідним видом мистецтва, що мав за основне завдання — ідеальне відтворення навколишньої дійсності. Парадні портрети, пейзажі, дивовижні голандські натюрморти, полотна Рубенса та Рембрандта. Це все дивовижні твори, які залишилися ключовими зразками в історії розвитку світового живопису. Олійний живопис став провідним матеріалом, здатним якнайкраще фіксувати індивідуальність, неординарне бачення світу та характер митця. Але ми прекрасно розуміємо що це певний період розвитку історії мистецтв. І в наш час не народиться другий Леонардо та Мікеланджело, ніхто не писатиме так як Рубенс, чи не деталізуватиме побутові речі як Снейдерс. Ми повинні поважати твори цих митців та аналізувати їх, але потрібно йти вперед. Змінюється світ, суспільство, погляди на майбутнє, люди інакше сприймають мистецтво. І митець повинен це розуміти, бо художник — це, в першу чергу, винахідник, людина яка шукає нових форм та способів відтворення дійсності та внутрішнього стану, емоцій, предметів та явищ.

Тому живопис 21-го століття — це вже не класичні живописні твори мистецтва. В картині митці вже намагаються комбінувати різноманітні техніки, іноді здається, що поєднується не поєднуване. Відбувається синтез художніх технік. Практикується використання різноманітної фактури на полотнах, що надає рельєфності та об'ємності живописним творам. Найбільш традиційним вважають живопис за допомогою мастихіну.

Мастихін — художній шпатель різних розмірів з тонким продовгуватим сталевим стеком. Техніка роботи мастихіном має значну відмінність від техніки за-

стосування пензля. Спочатку з палітри береться трохи фарби за допомогою кінчика інструменту, потім бічною стороною леза фарба розноситься на полотно, або злегка вдавлюється в нього. Техніка мастихіну ідеально підійде для створення фактури, або в роботі з крупноформатними полотнами в якості нанесення плоских шарів фарби.

Аналізуючи фактуру, ми розкриваємо перед собою художній твір з декількох сторін. У фактурі закладені можливості та вміння використовувати різноманітні матеріали: фарби, ґрунти, основи, щоб створити якісний живописний твір. Але в той же час, працюючи з новими, нетрадиційними матеріалами, враховуючи їх особливості, художник підпорядковує їх до втілення свого задуму – створює художній образ. Художник бачить його не тільки в композиційній побудові, колористичному вирішенні, але й у конкретній матеріальній формі.

Техніку моделюючих та фактурних паст використовують для створення тривимірних фактурних ефектів, шляхом нанесення пасти на полотно, чи іншу тверду поверхню за допомогою мастихіна, лопатки або скребка. Вони виготовляються в процесі змішування мармурової крихти в акриловій полімерній емульсії. Інколи використовуються пісок, кремій, а також полімерні пластівці або гранули.

Якщо ми говоримо про можливості поєднувати непоєднуване, то можемо з впевненістю сказати, що це можливо. Адже в сучасному мистецтві художники почали практикувати поєднання в одному творі олійного живопису та емальєрства. Адже, створення емалі є надзвичайно живописним процесом. Головним критерієм виступає сам процес обпалу та його результат. При нанесенні на пластину міді флюсу, поєднуючи різні кольори та додаючи метали або скло, в результаті, в готовій композиції, можна отримати непередбачуваний, в поєднанні кольорів, живописний результат. Найбільш часто в художньому емальюванні використовуються мідь, срібло, золото і їх сплави. Завдяки особливим хімічним і фізичним властивостям міді зчеплення емалі з нею особливо міцне. Це гарантує відносно висока температура плавлення емалі при її обпаленні. В якості основи мідь ідеально підходить для непрозорих емалей, так прозорі темніють, набувають бурий відтінок; червоні тони перетворюються в «брудні» червоно-коричневі. Цього можна уникнути, якщо попередньо нанести на мідь безбарвну прозору емаль (Фондон) або використовувати підкладку з срібної фольги.

В свою чергу емаль являє собою склоподібний порошок, який отримують подрібненням склоподібних пластин до необхідної фракції. Подрібнена в порошок вона змочується водою до потрібної консистенції і наноситься в осередку. Робота обпалюється в печі. Різні види і кольору емалі вимагають і різну температуру обпалу, яка коливається в діапазоні від 700 до 900 градусів за Цельсієм. Після обпалу, порошок емалі сплавляється в кольоровий склоподібний шар, в залежності від її типу: прозорий, або так званий «глухий» – кольоровий непрозорий. Майстер не може втручатися у взаємодію емалі і високої температури, він має можливість лише ґрунтуючись на досвіді і інтуїції регулювати час і температуру випалу. Саме це і формує унікальність кожного твору з емалі, повторити його не в силах навіть сам автор. Кожен твір існує лише в одному екземплярі, і є унікальним в своєму роді. В останні десятиліття техніка гарячої емалі вийшла за рамки традиційного кола свого застосування. Поєднуючи в собі ювелірну цінність матеріалу зі свободою станкового живопису, цей вид мистецтва не має широкого поширення і є добірним. Гаряча емаль поєднує в собі багато

різних технік і способів обробки, як металу, так і самої емалі, що надають можливість використовувати різноманітні рішення, як декоративні, так і складно-живописні.

Таким чином створюючи складні художні композиції митці komponують олійний живопис та емалі, що надають твору надзвичайної складності та нового сприйняття.

Литература:

1. Криволапов М. Про мистецтво та художню критику XX століття/
2. М. Криволапов. – К.: Видавничий дім А+, 2006. – 268 с.
3. Скляренко Г. Современное искусство Украины. Портреты художников/ Г. Скляренко. – К.: Huss, 2015. – 344 с.
4. Шмагало Р. Художній метал України XX-XXI ст./ Р. Шмагало. – Л.: Львівська Національна Академія Мистецтв, 2015. – 276 с.

ПОД- СЕКЦИЯ 4. Музыкальное искусство.

Iryna Shesterenko
Kyiv, Ukraine

VITALIY KYREYKO: COMPOSER'S CREATION IN THE CONTEXT OF TIME

Key words: national composer's style, Vitaliy Kyreyko's creation, continue the traditions, mission of creator-citizen and patriot.

The article is dedicated to comprehension of Vitaliy Kyreyko's creation path. This outstanding Ukrainian composer, who made his great contribution in the national musical culture, celebrates soon his 90-th Birthday Anniversary. He was born on December, 23, 2016 in the picturesque village of Shyroke (now the Solonyansky district), located between the Dnipropetrovsk and Zaporizhya, in the educated rural family.

In order to touch to public meaningfulness of achievements of artist-citizen, we tried to decline the curtain of life and work of this talented, independent in his looks, widely erudite, nationally conscious, fundamental and at the same time modest man, who always defends the people's interests, heavily experiencing all their confusions, difficulties and feeding hopes in a happy future.

Vitaliy Kyreyko's creation path was not easy: he had to go through starvation deaths, war and complications of socio-economic changes. But he always stayed the humanist, free thinking Ukrainian patriot, who disturbs about the maintenance of native language, traditions and spiritual culture of nation.

Rod Kyreyko has Cossack origin and has not suffered servitude of serfdom: was proud, independent, freedom-loving and strong.

Vitaly from childhood was intelligent and curious boy, loved his parents and nature. His musical education began in the age of the infant. His mother Vira Yakivna Chornous-Kyreyko (1902 – 1979) was witty, intelligent, with a well-developed sense of humor. She loved to sing not only lullabies, but also many other folk songs, which loved to listen a small baby. Classical music also surrounded the guy from his birth: his father Dmytro Kostyanyntynovych Kyreyko (1903 – 1943), "obsessed" on choral singing, conducted the rehearsals of his choir in the rural house, and small Vitaliy was the only listener who could also "sing" together with the choir.

Feeling a serious desire of a son for music, his father was really to introduce a seven-year Vitaly sacred craft to read and write music and taught him to play the American harmonium and violin. Vitaly Kyreyko showed his gift as a composer in a small age: people for him were associated with different melodic motives, musical images-characteristics. Lessons with his father woke up thirsty to music: the guy started to pick on the harmonium his own tunes and classical works.

So, folk song on the one side and classical choral music on the other formed artistic taste of the future composer.

A strong imprint on the romantic Vitaliy's soul was the beginning of the war of 1941-1945. The 15-year-old V. Kyreyko with his father, who was not liable for his short-sightedness,

worked in Kobeliats'kyi drama theatre, in order to exist on occupied native land.

In 1943 he decided to send to Kyiv – to the Committee on art Affairs under the Council of Ministers of the Ukraine – the notes of his songs, choruses and arrangements of Ukrainian folk songs. He was invited to come to Kyiv in order to study.

P. Kozytskiy, who was the minister in that time, proposed V. Kyreyko to enter the composer department of the Kyiv State Conservatoire after P. I. Tchaikovsky. So, from that time began happy years of studying in Kyiv. The talented student had very good teachers: L. Revutsky taught composition, B. Lyatoshinsky and H. Taranov – instrumentation, M. Scorulsky – analysis of the musical forms, M. Verykivsky – harmony, M. Vilinskiy – polyphony and counterpoint, and Ye. Frenkina – piano.

During all his life V. Kyreyko aspired to permanent perfection, rising of knowledge and impressions, he realized the mission of artist-citizen, «unnoisy» patriot, that requires self-sacrifices. His creative energy, enthusiasm, emotionality and spiritual sublimity are inexhaustible. A role of musically-public figure is an inalienable constituent of his portrait. It's well-known the composer's personal interest to the different types of art, that enriches the vivid palette of his works, causes associations with the different types of picturesque and graphic technique. Relief, almost visible specification of characters, picturesque representation in his theatrical, choral and symphonic works testify about the composer's individual vision of the surrounding world. Studying history to perfection, an artist understands it as a process and skilfully connects in his music the past and contemporaneity.

In creative work of artist are 298 opuses, among them there are five operas (fairy drama “The Forest song”, romantic drama “On Sunday early”, grotesque-satiric fairy spectacle “Marko in the hell”, chamber comical opera “Opening day on a fair” – “Vernisage na yarmarku”, opera-drama “Boyarynya”); four ballets (“Shadows of the forgotten ancestors”, “Witch”, “Orgy”, “Sunny stone”); ten symphonies, symphonic poems, fantasies, six string quartets, two trios, quintet, concerts for a violin, violoncello with an orchestra; double Concert for a violin and violoncello with an orchestra and also Symphonic variations, Poem and Fantasy for the piano with an orchestra, thirteen piano sonatas, cycles of variations and plays, many compositions for piano solo and also for violin, violoncello, alto (all orchestral and folk instruments) with the piano.

V. Kyreyko is the author of two cantatas, oratorio, more than hundred romances and choral works. In all of his works of different genres, beginning from the first opuses, is noticeable an expressive author's language with characteristic intonation-melodious and tune-harmonic turns, that testifies about the clear individual system of the musical thinking. His musical language is engrained in the rhythmical-intonation, tune-harmonic features of Ukrainian folklore: rethought and generalized, it entered a context of his stage, vocal, symphonic and chamber-instrumental works. His composer's creation has a great artistic value, shows maturity and mastery of a national artist, variety of picturesque tints (from lyric-epic, philosophical generalizations to the national genre sketches), his extraordinarily refined perceptible world and semantic gap-fillingness of works, that assert endlessness and unforeseeableness of human existence.

V. Kyreyko's individual artistic position consists in maintenance of clean national sources, in strong traditional musical principles. With special respect behaving to the creation of founder of the Ukrainian classics M. Lysenko, continuing traditions of his teacher L. Revutsky and favorite romantics, composer “guards” his taste, remaining faithful to his

own poetic world, inwardly remote and confined to influence of any musical process, that conflicts with his ideals.

The main feature of his composer's style is brightly national maintenance of music.

In recent years, the interest to the composer's creation is growing, as evidenced by the success of the annual recitals by V. Kyreyko. More and more often together with well-known performers in concerts participated the talented youth, which emphasizes the continuity of traditions.

The large Vitaliy Kyreyko's creation is an important stage on the way of development of Ukrainian classical music in the XX – XXI centuries.

About the author: Shesterenko Iryna Viktorivna – the Professor-assistant of P. I. Tchaikovsky National Musical Academy, Ph. D.

Tel.: 050 8187811

Iryna Dats
Kyiv, Ukraine

**VITALIY KYREYKO'S OPERAS
ON LESYA UKRAINKA'S DRAMAS «LISOVA PISNYA» AND «BOYARYNYA»:
TO 90-TH BIRTHDAY ANNIVERSARY OF THE COMPOSER**

Key words: Vitaliy Kyreyko, Lesya Ukrainka's dramas, opera performance, interaction between composer and producer, contemporary productions.

The aim of the article is to explore the producers' productions of two operas on the dramas of poetess of genius Lesya Ukrainka by outstanding Ukrainian contemporary composer Vitaliy Kyreyko. The musical inheritance of Vitaliy Kyreyko presents the important stage on the way of development of Ukrainian music of the second half of XX – beginning of XXI of century.

The composer-coryphaeus of Ukrainian classical musical school, was born on December, 23, 2016 in the village of Shyroke (now the Solonyansky district near Dnipropetrovsk). This year we celebrate his 90-th Birthday Anniversary.

The composer's creation consists for today of 298 opuses, written in different genres. Among them are five operas, four ballets, ten symphonies, symphonic suites, poems, fantasies, concertos for violin, cello and piano with orchestra, the first in Ukraine double concert for violin and cello with orchestra, six quartets, cantatas, oratorios, more than one hundred romances, choirs and many piano works, that include twelve sonatas, variations and pieces.

V. Kyreyko continues in his creation the cultural and musical traditions, which were made with the many centuries practice of the mankind's attitudes, passing from generation to generation. He knows, that the necessary task for today is spiritual revival, regenerating of individual and general culture, uniting with the world's values.

This article examines two well known operas of V. Kyreyko on the dramas of Ukrainian poetess Lesya Ukrainka from the view of musical producer, and also puts the task of reaction of composer, producer and performers.

The first V. Kyreyko's opera «Lisova pisnya» («The Forest Song») op. 18, written in 1957, became the culmination of composer's creation, that brought him on the all-European level. The composer could find necessary methods of musical expressiveness to realize in his opera the deep idea-philosophic intention of the high Lesya Ukrainka's poetry, its bright characters and dramatic action.

Unique music by V. Kyreyko impresses with melodic plasticity, bright and slender orchestra. The composer made his own libretto, following the poetic text of Lesia Ukrainka. But the music does not just illustrates the stage of the event, it reveals the plot and the inner feelings of the characters, giving to all the striking musical characteristics.

The first two stages of opera «Lisova pisnya» («The Forest Song») in Lviv Opera Theatre after I. Franko (1957) and Kyiv Large hall of State Conservatoire after P. I. Tchai-

kovsky (1958) were very successful. They showed the interaction between the composer, producers and performers.

The first production of «Forest song» held at the Lviv Opera house thanks the main conductor of the theatre Yaroslav Woshchak, who defended his decision to stage the opera at the arts Council theatre (at that time the name of 30-year-old V.Kyreyko was not well known in that time). The art producer of the performance was Boris Tyagno (the talented student of famous Les Kurbas) and an artist – outstanding Fedor Nirod, who created a unique picturesque scenery. Mavka's party was well performed by N.Shevchenko and later – L. Zhilkina, Lukash's sang artist V. Kobrzhitskyi, and Uncle Lev's – P. Duma; in the performance debuted also the students of the Lviv Conservatory: N. Bayko, A. Vrubel, V. Arbuzov.

Successful became also the Kyiv production of «Forest song», performed by the composer's idea. Its producer was Alexander Kolodub, conductor – Yakov Karasik, an artist – Dmitry Kullback. The Opera was a landmark for the talented young artists who later became well-known People artists of Ukraine (D.Petrynenko, N. Tkachenko, M. Rakov, M. Kondratyuk, A. Mokrenko, L. Ostapenko, L.Knorozok).

The audience was delighted as the perfect fulfillment, so sincere, excited and expressive music. In 1958, the Opera was awarded the laureate diploma of the first degree in the First Ukrainian Festival. Kyiv interpretation passed with extraordinary success, even in Moscow in the Kremlin Palace of Congresses.

Both performances were a great success and highly praised by the press. Critics praised masterfully and talented made opera's production and actors' playing.

The last stage of this opera in 1999 in Kyiv Conservatoire Opera Studio was not so successful, because of view's subjectivity of its producer – V. Kurbanov, that was strange for composer.

Victor Kurbanov decided to show his vision of music, with the result that was distorted the story and images of the original Lesya Ukrainka's drama, reduced arias, ensembles and choral scenes, which led to the loss of integrity and dramaturgical development. Director's incarnation of the Opera did not coincide with the composer's philosophical conception. The actors showed very high level of performing. But there was no interaction between composer and producer, resulting in the affected and the performance itself.

The example of such interaction of composer, producer and performers was the production of Vitaliy Kyreyko's opera on Lesya Ukrainka's drama «Boyarynya» (op.226) in 2008 on the stage of National Ukrainian Opera after T.Shevchenko (conductor- Ivan Hamkalo, Director – Mykola Hamkalo). Despite the lack of scenery and historical costumes, the Opera was a great success. It was not only talented music, but also masterfully directing stage, that conveyed the author's intent and the atmosphere, an understanding of the historical, ideological and philosophical content of the work, and actively-swift action in the dramatic evolution of stage drama. Very good singers and choir helped to make elite image of conceptual spectacle.

As we see, the esthetic of opera performance goes through the main tendency of the modern culture – opening to non ending of the texts' interpretations. The main role in its reading plays stage director. It's very important for him to interact with an alive composer; his work has to realize the composer's intentions.

The problem of contemporary productions in the Opera Theatre is very actual in present-day time. In order to keep the all-Ukrainian opera tradition and public interest to this music it's necessary to rise the meaning of individual self-realization as the main power of social progress.

About the author: Dats Iryna Vilyamivna – the Peoples Artist of Ukraine, soloist of T. Shevchenko Opera Theatre, Professor-assistant of P.I. Tchaikovsky National Musical Academy.

Швець І. Б.

Народна артистка України, професор
Вінницький державний
педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДІОНА СКАЛЕЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. В статті розглядаються основні напрямлення музично-педагогічної діяльності Родіона Скалецького – українського композитора, хорового диригента і педагога, його вагомий внесок у розбудову української музичної культури першої половини ХХ століття.

Ключові слова: Родіон Скалецький, музично-педагогічна діяльність, українська музична культура.

Keywords: Rodion Skaletsky, musical-pedagogical activity, Ukrainian musical culture.

Проблема збереження культурної, музичної, педагогічної традиції у розвитку музичної культури є надзвичайно актуальною для сьогодення. Великим надбанням української музичної культури стало формування національної композиторської школи у першій половині ХХ століття. Це був складний період зміни культурних парадигм, коли український музичний професіоналізм почав утверджуватися у різних сферах життя, утворюючи все нові цеглини-елементи майбутньої композиторської, виконавської, музикознавчої шкіл [4]. Перебування у сфері української музики у той час означало перш за все свідоме продовження традицій та відтворення особливостей ритмо-інтонаційного комплексу фольклору, що мало проявлятися хоча б у присутності «лише подиху народної музичної стихії» [1].

Відчуття приналежності до української культурної традиції, розуміння її цінності, поєднання з усвідомленням необхідності структурної розбудови національної музичної культури стали основними підвалинами діяльності Родіона Андрійовича Скалецького (1899-1984) – композитора, педагога, диригента краю Подільського. Поділля – це батьківщина і творча колиска багатьох визначних українських митців, і поруч з іменами М. Леонтовича, П. Ніжинського музична і педагогічна творчість Р. Скалецького повинна зайняти належне місце в репертуарах дитячих і професійних хорових колективів, на уроках музичного мистецтва в загальноосвітніх школах.

На жаль, на сьогодні не існує ґрунтового дослідження творчості Р. Скалецького. Більшість матеріалів залишаються в архівних фондах і видаються лише окремими публікаціями до ювілейних дат. До сьогодні не існує також і друкованого життєпису композитора. Саме цей факт змушує, насамперед, відтворити основні сторінки біографи Р. Скалецького, щоб скласти більш достовірний його творчий портрет.

Р. Скалецького перейняв хорову естафету від видатного українського композитора, фольклориста і диригента М. Леонтовича. У музичній творчості Р. Скалецько-

го це проявилось у шанобливому ставленні до національних традицій та фольклору, методів обробки народної пісні. Отримавши спеціалізацію вчителя мови, літератури та співів, Р. Скалецький починає педагогічну діяльність у трудовій школі № 2 міста Тульчина. Місцева хорова капела широко пропагувала українське народне мистецтво, українську пісню, за що її диригент Р. Скалецький у 1932 році був заарештований радянською владою і звільнений від керівництва [6]. В документах вінницького державного обласного архіву ми знайшли деталі «злочину» Скалецького проти радянської влади (збережена мова і пунктуація оригіналу свідчень): «... Я часто ругал Скалецького за соціальний состав капели... в своїх музикальних взглядах Скалецький больше всего симпатизировал Леонтовичу, с его «школой» связывал [и] свою музыкальную карьеру. Душок Лентовича просачивался и в работу самой капели... оценивал новые произведения музыки пролетарской, как «убожество», компиляцию, чушь». В архівних документах НКВС Скалецькому надано прізвисько «стара українська пісня» [2].

Більш як за 50 років у слідчій справі «Остатки» з'являється останній документ від 6 грудня 1989 року, за яким Р. Скалецький підпадає під дію ст.1 Указу Президії Верховної ради СРСР від 16.01.1989 «Про додаткові заходи по відновленню справедливості у відношенні жертв репресій, що мали місце у період 30-40-х і на початку 50-х років».

Після Великої вітчизняної війни Р. Скалецький починає активну творчу діяльність у місті Вінниці. В ньому гармонійно поєднуються якості композитора, натхненного диригента-виконавця, глибокого індивідуального інтерпретатора, педагога, видатного теоретика вокально-хорового виховання. З великим успіхом звучать українські пісні в обробці Р. Скалецького в дитячих хорах, його композиторські твори виконують хорові колективи на Донбасі, хор Одеської консерваторії, капели Білорусі, хори Естонії.

Творча спадщина Р. Скалецького – композитора нараховує 598 хорових мініатюр, з яких 373 надруковано, а 225 залишилось в рукописах. Його твори мають широкий діапазон публікування – від обласних газет до поважних видавництв і авторських збірників «Пісні для дітей», «Стелися барвінку», «Щедрий вечір, добрий вечір», «На Поділлі весілля». В рукописах залишились пісні і танці весільного обряду, записані у селі Михайлівці Бершадського району.

Свідченням високої музичної культури Р. Скалецького, тонкого художнього смаку є сузір'я поетичних імен видатних його співавторів – Тарас Шевченко і Леся Українка, Максим Рильський і Павло Тичина, Михайло Стельмах та Іван Франко, Павло Грабовський та Олександр Олесь. Крім того, він співпрацює з молодими поетами Вінниччини Д. Деричем,

В. Юхимовичем, В. Вовком тощо. В залежності від змісту поезії, Скалецький звертається до різноманітних жанрових першоджерел. В його хорових творах присутні інтонації обрядових (весільних, щедрівок), ліричних, історичних, козацьких, рекрутських, жартівливих пісень та дум.

Картини рідної Вінниччини змальовані у творах «Подільський вітерець», «Над Бугом-рікою», «Полька-вінничанка», «Зимою», «Явір», «Дивлюся – аж світає». З особливою теплою зображені жіночі портрети: «Відлітали журавлі», «Пісня матері», «Ой, здається не журюся». Хори-присвяти вирізняються своєю епічною величністю.

ту: «Вінок безсмертя», «Пісня про пісню», «Легенда». Побутові та народно-обрядові сцени є головними в збірках «На Поділлі весілля», «Щедрий вечір». Особливе місце у творчості Р. Скалецького займають «Дві хмароньки», «жайворонки», «Березень» та інші. В них відчувається любов і теплота, з якою писались твори і особисте зацікавлення композитора цією роботою.

Композиторську майстерність органічно доповнює педагогічний талант Р. Скалецького. Виступаючи на всесоюзних «Педагогічних читаннях» з доповіддю «Про організацію масової хорової роботи в школах», він висловлює свої думки про те, яким могутнім засобом виховання високої духовності є музика, зокрема хоровий спів. Багатолітній виконавський та педагогічний досвід Р. Скалецького, аналітичний підхід до звучання хору знайшли відображення у його першій збірці «Пісні для дітей», куди увійшли вокально-хорові твори з репертуару уроків музики і його власні твори. У своїй «Методиці навчання співів у 5-8 класах» Р. Скалецький розробляє концептуальні засади вокально-хорового виховання школярів. У ній він розкриває питання роботи вчителя на уроках музики, основні принципи вокально-хорової роботи з школярами, пропонує методичні розробки щодо вивчення нотної грамоти, музичної літератури, дає теоретичний аналіз основних елементів вокально-хорової техніки [3.С.6-48]. Позакласну роботу він вважає найважливішим елементом виховного процесу, і тут головне місце відводиться саме музично-творчій діяльності. Більш детально всі власні педагогічні методи і прийоми Р. Скалецького викладені у практичному навчальному посібнику «Музика 7 клас»[5]. В ньому він дає розгорнуту характеристику творчої діяльності на уроках музики з нотним матеріалом, наглядними прикладами, дидактичними розробками окремих тем.

Втілюючи ідеал різнобічно обдарованої особистості, Р. А. Скалецький поєднав у своїй діяльності якості надзвичайно талановитого композитора, педагога і диригента, глибокого і тонкого інтерпретатора, майстра хорового аранжування, визначного музичного діяча. Вокально-хорова спадщина Р. Скалецького широко використовується у репертуарі різних хорових колективів України. Виконавський конкурс імені Р. Скалецького відбувається кожного року у Вінницькому училищі культури і мистецтв ім. М. Леонтовича. Його музично-педагогічна творчість стала прикладом для молодих вчителів. Вражає невтомність таланту Р. Скалецького і його величезний внесок у розбудову української музичної культури першої половини ХХ століття.

Література.

1. Грінченко М. Сучасна українська музика. // Музика.. 1923.- №3-5. С.20.
2. Державний архів Вінницької області. -1 6023. – ОП. 4. – Спр. 23975.
3. Пастушенко О.З., Скалецький Р.А. Методика навчання співів у V-VII класах. // Музична Україна. – Київ. – 1967.
4. Ржевська М.Ю. Композиторська «середня генерація» 20-х років у динаміці українського музично-культурного процесу першої третини ХХ століття. // Теоретичні та практичні питання культурології. Вип. III. -Запоріжжя, 2000. – С.21.
5. Скалецький Р., Хлебнікова Я. Музика, 7 клас. // Музична Україна. -Київ.- 1974.
6. Швець І.Б., Буряк Т.В. Творча спадщина Р. А. Скалецького – композитора і педагога. // Наука і освіта 2005. Том 29. – Дніпропетровськ, 2005.- С.61.

Хрящевська Л. М.

кандидат історичних наук, доцент
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ

З'ясовано позитивні та негативні наслідки трудової міграції громадян України.

Ключові слова: наслідки, трудова міграція, ринок праці, причини, масштаби, попит, соціальна напруга, подолання, еміграція робочої сили, підвищення.

The positive and negative consequences of labour migration of citizens of Ukraine are found out.

Keywords: consequences, labour migration, labour-market, reason, scales, demand, social tension, overcoming, emigration of labour force, increase.

Питання трудової міграції громадян України за кордон та в самій державі є проблемою державного рівня. Сьогодні більшість *наших* співвітчизників перебуває за кордоном у статусі нелегальних трудових мігрантів і належить до найбільш дискримінованої та незахищеної категорії іноземців. Ця важлива проблема підкреслюється масштабами та тенденціями трудової міграції з України.

Вагомий внесок у процес дослідження теорії і практики міжнародної трудової міграції, удосконалення організаційних, економічних та правових важелів її регулювання зробили провідні вчені, серед яких можна виділити: Гнибіденко І. [2], Позняк О. [3], Соломко І. [5] та ін.

Метою даної статті є виявлення позитивних та негативних наслідків трудової міграції України, а також надання рекомендацій щодо подолання проблем пов'язаних з трудовою міграцією.

Завданням даної статті є розкрити природу трудової міграції як складової міжнародного ринку праці, проаналізувати позитивні та негативні наслідки зовнішньої трудової міграції, а також подати деякі пропозиції щодо зменшення еміграції робочої сили.

Головною причиною трудової міграції з України можна, безумовно, вважати соціально-економічну. Важливими чинниками, які спонукають українців до виїзду за межі держави, є також низький рівень життя та безробіття. Дана обставина змушує громадян України шукати для себе кращої долі за кордоном, що цілком відповідає прагненню людини, яка бажає знайти роботу, достойну оплату її праці і має на це конституційне право [1, с. 11].

Як суспільне явище трудова міграція має позитивні і негативні сторони, а його масштаби зумовлюють необхідність державного регулювання міграційними процесами. Загалом, виділяють наступні негативні наслідки трудової міграції: 1. Ви-

іжджає частина трудового потенціалу, в тому числі висококваліфіковані працівники, які згодом втрачають свої професійні навички, **оскільки** за кордоном виконуваними робота часто носить примітивний та неprestижний характер; 2. Морально-психологічний аспект має різносторонній вплив: з одного боку – розпадаються сім'ї, часто залишаються бездоглядними діти та люди похилого віку, з іншого – працюючи на чужині, заробітчани втрачають власне здоров'я, не отримуючи при цьому кваліфіковану медичну допомогу, зазнають впливу важкої фізичної і часто ненормованої праці, насильства з боку роботодавців, в тому числі й сексуального, важких побутових умов, а крім цього, вони не мають гарантії щодо отримання зароблених грошей та правового захисту від злочинних елементів; 3. Зниження народжуваності у молодих сім'ях. Поряд з цим відомі факти, коли молоді жінки-заробітчани незаконно народжують дітей для сімей **за** кордоном нібито «на замовлення», а в подальшому не можуть забрати їх додому як власних; 4. Зростання цін на товари і послуги на внутрішньому ринку, зокрема на житло, при існуючій низькій купівельній спроможності основної маси населення. Це, в свою чергу, призводить до нерівномірного розподілу коштів та ще більшого розшарування суспільства, оскільки найбідніші верстви не мають змоги виїхати за кордон на заробітки; 5. Загальна зневіра, втрата національної самосвідомості, набуття чужих звичаїв та невластивого менталітету [3, с. 45].

Переходячи до світлої сторони можна сказати що найбільшим попитом за кордоном користуються робітничі професії – зварювальники, різноробочі і будівельники. Мінімум можна заробити в Польщі або Чехії, максимум у Великій Британії, Ірландії [4, с. 142]. Достатньо високі заробітки також у Німеччині, Австрії, Італії, Франції, Іспанії, Нідерландах, Швеції, Данії, Бельгії. В Бельгії, зокрема, офіційно проживає 4 тисячі українців. Мінімальна заробітна плата нелегальних мігрантів у Бельгії становить 900 євро, середня – 1200 євро [5, с. 12].

Щодо позитивних наслідків трудової міграції, можна перерахувати такі: 1. Зменшення соціальної напруги та навантаження на ринок праці, зокрема зниження рівня безробіття; 2. Значний грошовий (валютний) приплив (заробітчанські гроші). Не складно підрахувати, що в середньому щорічно в область надходить більш як 2 млн. дол. США таких коштів, що дає широкі можливості для збільшення власного добробуту населення; 3. Можливість матеріального утримання на Батьківщині сімей, зокрема дітей, фінансування їхнього навчання, покращення житлових умов, купівлі товарів довготривалого використання, оздоровлення родичів тощо; 4. Розвиток малого бізнесу за рахунок залучених коштів від «човникової» торгівлі; 5. Розширення світогляду, набуття свідомості та розуміння реальних умов ринкової економіки розвинутих країн, вивчення іноземних мов [2, с. 19].

Розглядаючи позитивні та негативні наслідки, можна додати рекомендації щодо подолання негативних наслідків:

– забезпечити робочими місцями студентів після закінчення навчання у ВНЗ тому, що держава вклала кошти в студента, а отже якщо майбутній кваліфікований працівник не буде працювати на державу, то останнє лишиться без прибутку. Відкривати нові підприємства та організації треба більше в західному регіоні України, тому що східний регіон забезпечений багатьма підприємствами та шахтами, де люди добре задіяні, а наш регіон має розвиватись схилиючись до сільського господарства – відкриття колгоспів. Саме від такої праці люди отримають винагороду як в грошовій

формі, так і в товарній, а отже люди будуть забезпечені для проживання;

– збільшення коштів для новонародженої дитини та забезпечити до 16 років безкоштовною медициною;

– знизити податковий тиск на малий та середній бізнес тому, що із-за високих податків підприємець не може утримувати велику кількість працівників. Треба вводити нові закони, які б були вигідні як для держави, так і для підприємств, тобто закони які пов'язані зі зниженням податку, наданням певних пільг підприємствам які працюють на приватній основі;

– підвищення заробітної плати для тих хто працює, мотивувати роботу працівників (відпустки, премії), для того щоб вони залишались на даній роботі.

З метою зменшення еміграції робочої сили необхідне впровадження системи заходів, які повинні мати чітке внутрішнє і зовнішнє спрямування. До числа перших належать заходи макроекономічної стабілізації та оздоровлення економіки – створення робочих місць, розширення іноземного інвестування тощо. Зовнішні заходи мають забезпечити цивілізовані форми виїзду працівників за кордон та можливість їх вільного повернення додому, ввезення валюти, а також гарантії нашим співвітчизникам захисту їхніх трудових прав за кордоном [3, с. 47].

Головним чинником, що знизить трудову міграцію є забезпечення *людей* роботою з належними умовами праці та її оплатою, обмеження «тіньової» економіки та «тіньової» зайнятості. Адже продуктивна зайнятість – це *шлях* подолання бідності та відвернення від виїзду на заробітки за кордон.

Розглядаючи дану тему ми зіткнулись з глобальною проблемою, як міграція робочої сили, передусім слід зазначити, що міграційні рухи є так званим «індикатором» реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному житті будь-якого суспільства. Розмір, напрямки та масштаби таких процесів певної мірою свідчать про стабільність або навпаки про нестабільність суспільного розвитку. Процес трудової міграції в Україні має тенденцію до зростання. Саме тому необхідно для більш ефективного використання трудових ресурсів запровадити систему моніторингу міграційних потоків населення і удосконалити законодавче забезпечення та ін. Оскільки просто зупинити трудову міграцію неможливо, то варто використовувати її позитивні наслідки та намагатися зменшити негативні.

Список джерел та літератури

1. Конституція України, – К.: Видавничий дім «Скіф», 2006. – 48 с.
2. Гнибіденко І. Проблеми трудової міграції в Україні та їх вирішення / І. Гнибіденко // Економіка України. – 2001. – № 4. – С. 19.
3. Позняк О. Групові міграції в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи / О. Позняк // Економічний часопис. – 2004. – № 2. – С. 34 – 48.
4. Ринок праці України у 2008 році. Аналітично-стат. зб. – К: Державний Центр зайнятості. – 2008. – 242 с.
5. Соломко І. Где украинцу жить хорошо? Наши в Бельгии / І. Соломко // Сегодня 12.02.2008 р.

СЕКЦИЯ 15. Nauk psychologicznych. (Психологические науки)

ПОД-СЕКЦИЯ 2. Медицинская психология.

Романюк В. Л.

кандидат біологічних наук,
доцент кафедри загальної психології та психодіагностики,
завідувач лабораторії психофізіології та клінічної психології
Рівненського державного гуманітарного університету

ЕМПАТИЯ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Анотація.

На основі теоретичних і практичних досліджень запропонована функціональна оцінка соціального здоров'я за рівнем емпатії, що сприятиме переходу від якісної до кількісної оцінки складових соціального здоров'я людини. Окрім того, рівень емпатії можна розглядати як психофізіологічний індикатор соціального здоров'я у зв'язку з активністю емоційної та когнітивної сфери, а також етіологією і патогенезом розладів психіки і поведінки людини.

При цьому існують функціональні зв'язки емпатії із соціальними потребами людини, а також феноменом дзеркальних нейронів (синергетика соціальних та спадкових чинників щодо емпатії), що сприятиме дослідженню у функціональній системі емпатія – тип нервової системи – темперамент – реактивність людини (у руслі наукової спадщини Яна Стреляу, Jan Strelau).

Ключові слова: емпатія, соціальне здоров'я, соціальні потреби, дзеркальні нейрони, людина.

ЭМПАТИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОЦИАЛЬНОГО ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА

На основании теоретических и практических исследований предложена функциональная оценка социального здоровья по уровню эмпатии, что будет способствовать переходу от качественной к количественной оценке составляющих социального здоровья человека. Кроме того, уровень эмпатии можно рассматривать как психофизиологический индикатор социального здоровья в связи с активностью эмоциональной и когнитивной сферы, а также этиологией и патогенезом расстройств психики и поведения человека.

При этом существуют функциональные связи эмпатии из социальными потребностями человека, а также феноменом зеркальных нейронов (синергетика социальных и наследственных факторов относительно эмпатии), что будет способствовать исследованию в функциональной системе эмпатия – тип нервной системы – темперамент – реактивность человека (в русле научного наследия Яна Стреляу, Jan Strelau).

Ключевые слова: эмпатия, социальное здоровье, социальные потребности, зеркальные нейроны, человек.

EMPATHY AS A CONSTITUENT OF SOCIAL HEALTH OF A PERSON

Annotation.

On the grounds of theoretical and practical investigations, functional assessment of social health according to the level of empathy, which will contribute to the transition from qualitative to quantitative evaluation of constituents of social health of a person, has been suggested. Moreover, the level of empathy can be viewed as psychophysiological indicator of social health due to the activity of emotional and cognitive sphere, as well as etiology and pathogenesis of mental and behavioral disorders of a person.

However, there are functional connections of empathy with social needs of a person, as well as a phenomenon of mirror neurons (synergetics of social and inherited factors related to empathy), which will contribute to the investigation in a functional system empathy – nervous system type – temperament – human responsiveness (within the framework of the scientific heritage of Jan Strelau).

Key words: empathy, social health, social needs, mirror neurons, person.

Постановка проблеми. Фахівці ВООЗ, враховуючи біо-психо-соціальну сутність людини, визначають здоров'я як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних вад. Критерії (показники) здоров'я людини як біо-психо-соціального феномену мають кількісну та якісну характеристики, а також суттєві функціональні взаємозв'язки.

У біології та медицині складові фізичного здоров'я людини ґрунтуються, насамперед, на кількісній основі з відповідними морфо-функціональними показниками. У психології критерії (показники) соціального здоров'я людини мають, в основному, якісну характеристику та вимагають кількісної оцінки у руслі відповідних міждисциплінарних досліджень. При цьому окремої уваги заслуговують дослідження щодо психофізіологічних складових соціального здоров'я людини, у т.ч. пошуку відповідних компонентів у функціональній системі: емпатія – емоційна та когнітивна сфера – соціальне здоров'я людини, а також розробка способів функціональної оцінки соціального здоров'я, що і було основною **метою** даної статті.

Результати дослідження. На думку М. Корольчука, «соціальне здоров'я особистості знаходить відображення в таких характеристиках: адекватне сприйняття соціальної дійсності, інтерес до оточуючого світу, адаптація до фізичного та соціального середовища, спрямованість на суспільну справу, культура споживання, альтруїзм, **емпатія**, відповідальність перед іншими, безкорисливість, демократизм у поведінці». У свою чергу, «соціальне неблагополуччя виявляється в неадекватному відображенні оточуючого світу, дезадаптивній поведінці, конфліктності, ворожості, егоцентризмі, прагненні до влади (як самоціль) та до збагачення, володінні речами тощо» [5].

Емпатія (з англ. – співпереживання, співчуття) – це здатність людини емоційно реагувати на переживання інших людей, розуміти їх стан, відчуття і думки. Розрізняють два види емпатії: 1) співпереживання – переживання суб'єктом тих самих емоцій і почуттів, що й інша людини; 2) співчуття – переживання суб'єктом, порівняно з об'єктом, інших почуттів. Співчуття спонукає людину до надання допомоги іншому. Окрім того, виділяють емоційну емпатію, когнітивну емпатію, предикативну емпатію. Рівень розвитку емпатії людини визначають за допомогою спеціальних тестів. У цілому емпатична здатність у людини зростає з досвідом [2, 3, 4].

Таблиця 1

Функціональна оцінка соціального здоров'я людини за рівнем емпатії
(опитувальник А. Меграбяна і Н. Епштейна)

Рівень соціального здоров'я	Рівень емпатії	Клініко-фізіологічна характеристика
1-4 бали	11-36 балів	гіпофункція
5-8 балів (оптимальний)	37-62 бали (оптимальний)	нормофункція
9-12 балів	63-90 балів	гіперфункція

Отже, залишається відкритим питання щодо переходу від якісної до кількісної оцінки соціального здоров'я людини. У зв'язку з цим міждисциплінарні теоретичні та практичні підходи з відповідними психофізіологічними складовими можуть включати наступну функціональну схему: соціальне здоров'я (якісна оцінка) – емоційна та когнітивна сфера – рівень емпатії (кількісна оцінка).

Для діагностики емпатії як компонента соціального здоров'я людини застосований модифікований опитувальник А. Меграбяна і Н. Епштейна, за яким встановлюють наступні рівні емпатії (у балах – кількісна оцінка): 1) 82-90 балів – дуже високий рівень емпатії; 2) 63-81 бал – високий рівень емпатії; 3) 37-62 бали – оптимальний (нормальний) рівень емпатії; 4) 36-12 балів – низький рівень емпатії; 5) 11 балів і менше – дуже низький рівень емпатії [1].

У зв'язку з цим, враховуючи клініко-фізіологічний підхід щодо здоров'я (гіпофункція, нормофункція, гіперфункція), за відповідним рівнем емпатії встановлена наступна функціональна оцінка соціального здоров'я людини (за 12-ти бальною шкалою): 1) рівень соціального здоров'я в 1-4 бали – рівень емпатії у межах 11-36 балів – гіпофункція емоційної та когнітивної сфери щодо соціального здоров'я людини; 2) рівень соціального здоров'я у 5-8 балів – рівень емпатії у межах 37-62 бали – нормофункція емоційної та когнітивної сфери щодо соціального здоров'я людини; 3) рівень соціального здоров'я у 9-12 балів – рівень емпатії у межах 63-90 балів – гіперфункція емоційної та когнітивної сфери щодо соціального здоров'я людини (таблиця 1).

При цьому слід відмітити, що низький та високий рівень емпатії з відповідною гіпофункцією і гіперфункцією емоційної та когнітивної сфери щодо соціального здоров'я може сприяти розвитку відповідних афективних, психогенних (невротичних), психосоматичних розладів, а також адиктивним і девіантним формам поведінки людини.

Апробація способу функціональної оцінки соціального здоров'я людини за рівнем емпатії проведена в умовах лабораторії психофізіології та клінічної психології психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету із залученням студентів різних курсів денної та заочної форми навчання.

Окремо слід відмітити про функціональні зв'язки емпатії з потребами людини. Так, згідно класифікації П.В. Симонова, потреби людини поділяються на три основні групи: 1) біологічні або вітальні потреби; 2) соціальні або групові потреби; 3) ідеальні або духовні потреби [7]. Біологічні потреби необхідні для забезпечення індивідуального та популяційно-видового існування людини. Соціальні потреби полягають у прагненні належати до певної соціальної групи та займати у ній певне місце. Соціальні потреби людини бувають двох різновидів – егоїстичні («для себе» або пра-

ва) та альтруїстичні («для інших» або обов'язки). До ідеальних потреб людини належать потреби пізнання довкілля та свого місця в ньому, пізнання сенсу і призначення свого існування на Землі тощо. Основу ідеальних потреб становить необхідність в отриманні нової інформації в процесі онтогенезу. Окрім того, у кожній з трьох груп потреб пропонується розрізняти потреби збереження та потреби розвитку.

Серед соціальних потреб особливо важливі ті норми, які прийняті в даному суспільстві та без яких неможливе існування соціальних мікро- і макросистем. Добре засвоєні норми стають звичкою або «другою натурою» (функціональна система умовні рефлекси – динамічний стереотип – навички і звички). У певний момент соціальні потреби не контролюються свідомістю (морфо-функціональний рівень кори великого мозку) та переходять у сферу підсвідомості як варіант автоматичної поведінки із залученням лімбічної системи і проміжного мозку. Таким чином, в процесі онтогенезу емпатія формується, насамперед, як варіант альтруїстичної поведінки та соціальної потреби людини під впливом відповідних умов середовища існування.

Окремої уваги заслуговують структурно-функціональні зв'язки феномену дзеркальних нейронів (Джакомо Різолатті, Giacomo Rizzolatti; Лучано Фадіга, Luciano Fadiga; Леонардо Фогассі, Leonardo Fogassi; Вітторіо Галлезе, Vittorio Gallese) з особливостями когнітивної та емоційної сфери людини і тварин [6]. Дзеркальні нейрони (англ. – mirror neurons, італ. – neuroni specchio) – спеціалізовані нейрони головного мозку, які активізуються як при виконанні певної дії, так і при спостереженні за виконанням даних дій іншими. Дзеркальні нейрони достовірно виявлені у приматів, стверджується їх наявність у людини, а також птахів (дослідження особливостей невербальної і вербальної комунікації людини і тварин). Серед науковців домінує думка, що активність дзеркальних нейронів задіяна в межах синергетичної нейронної мережі. Феномен дзеркальних нейронів реалізується у функціональній системі «головний мозок однієї істоти «читає» головний мозок іншої істоти», у т.ч. як представників одного, так і різних видів.

Існує гіпотеза, що саме активність дзеркальних нейронів відіграє ключову роль у здатності щодо емпатії. Феномен дзеркальних нейронів дозволяє пояснити такі явища, як розуміння емоцій і почуттів інших, здатність до співпереживання і співчуття, у т.ч. представників одного і різних видів. Встановлено, що дзеркальні нейрони реагують з різним ступенем активності на дії представників своєї культури та людей іншої національності, а також виховання (культурні, етичні та світоглядні відмінності на рівні дзеркальних нейронів головного мозку). При цьому слід відмітити про ймовірність морфологічних і функціональних зв'язків дзеркальних нейронів з розладами психіки і поведінки, у т.ч. аутизму та шизофренії.

Таким чином, проблема емпатії тісно пов'язана з емоційною та когнітивною сферою, а також соціальними потребами і забезпечується морфо-функціональними особливостями головного мозку та відповідними системами навчання і виховання людини (синергетика спадкових та соціальних чинників щодо емпатії).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. 1. Спосіб функціональної оцінки соціального здоров'я людини за рівнем емпатії (опитувальник А. Меграбьяна і Н. Епштейна) може застосовуватися у психофізіології, фізіології ВНД та клінічній психології. 2. Функціональна оцінка соціального здоров'я за рівнем емпатії сприятиме переходу від якісної до кількісної оцінки складових соціального здоров'я людини

на основі відповідних теоретичних і практичних досліджень. 3. Визначений рівень емпатії можна розглядати як психофізіологічний індикатор соціального здоров'я у зв'язку з активністю емоційної та когнітивної сфери, а також етіологією і патогенезом розладів психіки і поведінки людини. 4. Існують функціональні зв'язки емпатії із соціальними потребами людини, а також феноменом дзеркальних нейронів (синергетика соціальних та спадкових чинників щодо емпатії). 5. Функціональна оцінка соціального здоров'я людини за рівнем емпатії передбачає формування наукового світогляду з системним мисленням – об'єктивна (причинно-наслідкова) оцінка емпатії як компонента соціального здоров'я людини, а також її клінічних складових і соціальних наслідків.

Перспектива системних міждисциплінарних теоретичних і практичних досліджень – у функціональних зв'язках емпатії із особливостями нервової системи, темпераменту, а також реактивності та активності організму людини (у руслі наукової спадщини Яна Стреляу, Jan Strelau).

Список використаних джерел.

1. Диагностика эмпатии / Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии // Под ред. А.А. Крылова, С.А. Маничева. – СПб.: Питер, 2006. – С. 299-302. – (Серия «Практикум по психологии»).
2. Максименко С.Д. Загальна психологія / Емоції і почуття. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – С. 211-222.
3. Психология. Словарь / Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – Второе издание, исправленное и дополненное. – М.: Политиздат, 1990. – С. 463-464.
4. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – С. 121-122.
5. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я / За ред. М.С. Корольчука. – К.: Інкос, 2002. – 272 с.
6. Романюк В.Л. Дзеркальні нейрони та проблеми когнітивної психофізіології // Наукові записки: Серія «Психологія і педагогіка». – Випуск 12. Сучасні дослідження когнітивної психології. – Острогоз: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. – С. 152-159.
7. Чайченко Г.М. Фізіологія вищої нервової діяльності. – К.: Либідь, 1993. – 218 с., іл.

ОСОБЕННОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОЙ СТРУКТУРЫ ДОПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

Ключевые слова: структура допрофессиональной адаптации, диспозиционно-рефлексивная концепция, «Я»-базовое, «Я»-ситуационное, тип образа «Я»-специалист.

Keywords: structure of pre-professional adaptation, dispositional-reflexive concept, “I am” – basic, “I am” – situational, type image of “I am” – expert.

Особенности исследования деятельностной структуры допрофессиональной адаптации будущих психологов связана с поиском ведущего ее элемента, который позволит определить уровень соответствия субъективных и объективных элементов по отношению к степени совпадения их ожиданий с реальной ситуацией т.е. насколько сближены у них «Я»-базовое и «Я»-ситуационное. [1]. В таком ракурсе становится уместным определять **«Я»-базовое** как рефлексивную смысловую систему, которая отвечает за выбор, решения и поступки личности, которые сформировались на протяжении жизни, под воздействием воспитания, обучения и деятельности; тогда как **«Я»-ситуационное** – это комплекс своеобразных личностных качеств специалиста, которые регулируют стилевые особенности поведения и выступают как социальное лицо человека [3].

Допрофессиональная адаптация делает возможным ускорить эффективное функционирование личности студента в измененных условиях жизни и обучения, которое связано с вхождением в новый социальный статус и в новую систему взаимоотношений. Продолжая наши исследования [Чайкина Н. 2010-2015] в направлении **диспозиционно-рефлексивной концепции адаптации личности**, которая предполагает рассматривать деятельную структуру профессиональной адаптации специалиста через ее структурные элементы, что образуют инвариантно организованную систему, где базовые компоненты определяют устойчивость поведения, чувств и отношений с людьми, а ситуационные – готовность к оценке и действий в конкретных условиях профессиональной деятельности, можно актуализировать и поддержать рассмотрение допрофессиональной адаптации студентов-психологов еще и через изучение их образа «Я»-специалист [5].

Для диагностики уровня адаптированности будущего специалиста, определения ведущего элемента в структуре допрофессиональной адаптации и типа

образа «Я»-специалист мы использовали разработанную нами методику «ДСПА» [2]. Данные наших исследований последних лет (2015-2016гг.), которые были проведены на студентах-психологах 3-х курсов, показывают, что 67% студентов имеют достаточно высокий уровень адаптации к образовательным психологическим программам, что свидетельствует о нахождении стратегического принципа взаимосвязи между «Я»-базовым и «Я»-ситуационным. Люди всегда стремятся выбрать такую профессию, которая бы позволила оптимально проявить сформированный образ самого себя. Оболочка «Я»-базового и «Я»-ситуационного студентов-психологов включала в себя такую деятельную структуру допрофессиональной адаптации, как: содержание деятельности – самодеятельность (53%), уровень овладения деятельностью – обучение (50%), форма реализации деятельности – словесно-логическая (58%), пространственно-часовые ориентации – на прошлое (55%) и доминирующими выявились амбивалентные эмоции (55%). А тип образа «Я»-специалист был представлен у 53% студентов-психологов через образ «Я»-экзистенциалист.

Образ «Я»-экзистенциалист проявляется у них через направленность на коррекцию себя во внутреннем плане, как умение выйти за формальные требования и преобразовать свою работу в целом на предмет собственного саморазвития. Это дает возможность быть самоорганизованным, осознавать и адекватно оценивать трудности и противоречия разных сторон профессиональной деятельности, рассматривая их как стимул для самодеятельности. Таких студентов-психологов привлекает возможность изменений в профессии, возможность удовлетворять свои притязания, быть интроспективным, целенаправленным и независимым от отношения к себе. Такое достигается через противоречие между предметным и идеально-знаковым в деятельности, как расширение образа «Я»-специалист в содержательной направленности.

Изучая деятельностную структуру допрофессиональной адаптации студентов и их образ «Я»-специалист, мы выявляем ту основу, которая опережает формирование более высших уровней развития личности специалиста и которая определяет основное направление: сначала неосознанному призванию, а потом и осознанному профессиональному выбору человека, который в дальнейшем определяет и его профессиональную судьбу и его социальную активность в целом.

Литература:

1. Чайкіна Н.О. Специфіка професійної адаптації практичних психологів / Наталія Олександрівна Чайкіна // Вісник ХНУ. – Харків, 2010 – № 913. – Випуск 44. – Серія «Психологія». – С. 174 – 177.
2. Чайкіна Н.О. Методичні засади співвідношення Я-базового і Я-ситуаційного у структурі професійної адаптації / Н.Чайкіна // Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний освітньо-методичний журнал. – Київ, 2012. № 6. – С.14-20.
3. Чайкіна Н.О. Вплив «Я»-базового і «Я»-ситуаційного на адаптивну стратегію особистості / Наталія Чайкіна // Психологія і особистість. Науковий журнал. – Київ-Полтава, 2013. – № 1(3). – С.45–58.
4. Чайкіна Н.О. Особистісні інваріанти фахівця як системоутворюючі складові

його професійної адаптації / Наталія Олександрівна Чайкіна / / Науковий журнал «Київський науково-педагогічний вісник», 2014. – № 1 (01). – С.79 – 83.

5. Чайкіна Н.О. Роль образу «Я»-фахівець у діяльнісній структурі професійної адаптації / Наталія Олександрівна Чайкіна / / Науковий журнал «Український психолого-педагогічний науковий збірник» Львів, 2015 – № 5 (05). – С. 142-146.

Карсканова С. В.

кандидат психологических наук,

доцент кафедры педагогики и общей психологии

Николаевский национальный университет имени В.О. Сухолинского

ВОСПИТАНИЕ ПАТРИОТИЗМА И УВАЖЕНИЯ К ГОСУДАРСТВУ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЁЖИ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

*Вселенский опыт говорит, что погибают царства
Не оттого, что тяжек быт или страшны мытарства.
А погибают оттого (и тем больней, чем дольше),
Что люди царства своего не уважают больше.*

Б.Окуджава

В статье рассматривается патриотизм как социально-психологическая проблема. Сделана попытка проанализировать состояние данной проблемы в современной системе образования Украины.

Ключевые слова: патриотизм, психологический феномен уважения, патриотическое воспитание в системе образования.

Karskanova S.V.

The article deals with patriotism as the social and psychological problem. An attempt is made to analyze the state of the problem in the modern education system of Ukraine.

Key words: patriotism, respect as a psychological phenomenon, the patriotic education.

Воспитание патриотизма является сегодня одной из приоритетных задач в деле обеспечения национальной и духовной безопасности страны - Украина. И в этом плане патриотизм неразрывно связан с интернационализмом, чужд национализму, экстремизму, сепаратизму и космополитизму.

Воспитание патриотизма – это неустанная работа по формированию у молодежи чувства гордости за свою Родину и свой народ, уважения к его великим сверше-

ниям и достойным страницам прошлого. Именно это отражает наиболее успешный опыт работы по патриотическому воспитанию студенческой молодёжи в Николаевском национальном университете имени В.А. Сухомлинского.

Согласно википедии, уважение, это чувство почтения, отношение, основанное на признании достоинств, высоких качеств кого-либо, чего-либо. Признание важности, значимости, ценности; высокая оценка чего-либо.

Уважение означает приятие права человека называться Человеком. Неуважение - игнорирование, отрицание этого права.

Уважение же страны соответственно означает приятие права на её существование. Неуважение страны – игнорирование права на ее существование как таковой, отрицание этого права в принципе.

Как учить уважать страну, государство и нужно ли это делать? Уважать можно не только людей. Относиться с уважением к предмету, например, к своей обуви, означает признать её право на существование. Признать право быть красивой. Признать право быть такой, какой она есть. Проявлять бережность, аккуратность - всё это позволяет тебе быть лучше. Необходимо учить с раннего детства что, чем с большим уважением ты относишься к своим вещам, тем больше уважают тебя. Как ни странно это можно отнести и к своей стране. С дошкольного возраста в систему воспитания входит бережное, уважительное отношение ко всему что окружает ребёнка, к людям которые его окружают. Еще в младшем возрасте ребёнок начинает осознавать что, чем с большим уважением он относишься к своим близким, тем больше уважают его. Уже в подростковом возрасте дети начинают больше чувствовать чем осознавать что, как только тебе будет не хватать уважения, ищи способы, как ты сам(а) можешь проявить большее уважение.

Организация патриотического воспитания молодежи является неотъемлемой и важной частью политики каждого государства. Приоритетной задачей нашего государства является создание таких условий для работы и самореализации современной молодежи, в которых она могла бы реализовать свой потенциал, возможности, новаторские и инновационные идеи на благо страны.

Кратко рассмотрим состояние данной проблемы в современной системе образования Украины.

Патриотизм в общественном сознании современной Украины как и столетие тому чаще всего сопряжен с военной деятельностью, связан с жертвенностью, с необходимостью, если надо, отказаться от себя, от семьи и «положить жизнь за свое Отечество» как это цитировалось в учебниках истории, описывая период А.И. Тургенева. Значительно позже, уже в 20-ом веке патриотизму стали приписываться более широкие нравственно-ценностные характеристики. В.А. Сухомлинский выделял личностную суть этого явления: «Принимать близко к сердцу радости и горести Отечества способен лишь тот, кто не может равнодушно пройти мимо отдельного человека».

Психолог и философ И.А. Ильин писал, что «патриотизм есть чувство любви к родине; и потому он, как и всякое чувство, а особенно чувство любви, уходит корнями в глубину человеческого бессознательного. Патриотизм – есть состояние духовное...». Философ был убежден, что опытный воспитатель может пробудить в ребенке настоящий патриотизм. Для этого он должен «как бы вправить душу ребенка в духовный опыт его родины, вовлечь ее в него и приучить ее прибывать в нем и

творчески расцветать в нем. Тогда патриотическое самоопределение осуществится свободно и непосредственно». Истинный патриотизм – духовное качество, высший уровень развития и саморегуляции зрелой личности, когда основными ориентирами ее жизнедеятельности становятся непреходящие человеческие ценности; ориентированность личности на действия во благо окружающих, поиск ее нравственных абсолютов [3, 18-24].

Академик АПН Украины, директор Института проблем воспитания Иван Бех обращает внимание: «Все социальные институты, которые имеют отношение к процессу воспитания в широком понимании этого слова, должны ориентироваться на поэтапно-часовую специфику морально-духовного развития человека» [2].

Педагоги всей системы образования Украины должны прилагать дополнительные усилия на ориентацию детей и студенческой молодежи к жизни в обществе, которое базируется на гуманизме, свободе, верховенстве закона, социальной справедливости, которая гарантирует условия для повышения благосостояния народа и личное участие в построении такого государства.

Воспитание патриотизма призвано в первую очередь, дать новый импульс по духовному оздоровлению всего народа, формированию в Украине гражданского общества, которое предполагает трансформацию гражданского сознания, моральной, правовой культуры личности, процветание национального самосознания и должен опираться на признании и уважении приоритета прав человека.

Список литературы:

1. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна – Київ, 2014. – 29 с.
2. Бех І.Д. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізації суспільних змін: навчально-методичний посібник/ І.Д. Бех, К.О. Журба, В.А. Киричок та ін.. – К.: Пед. Думка - 2011.- 240 с.
3. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений. – СПб. : Питер, 2009. – 576 с.

Коновалов А. Е.

аспирант

кафедры медиакоммуникаций

социологического факультета

Харьковского национального университета

имени В. Н. Каразина

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ АРТХАУСНОГО КИНЕМАТОГРАФА КАК СОЦИАЛЬНОГО ИНСТИТУТА

Ключевые слова: артхаусный кинематограф, социальный институт, структура, функции.

Key words: art cinema, social institution, structure, functions.

При исследовании артхаусного кинематографа в русле институционального подхода мы выделяем несколько методологических особенностей. Первая состоит в необходимости определения не только социальных, но и культурных функций, выполняемых кинематографом в обществе. Второй методологической особенностью является то, что конечный продукт кинопроцесса – фильм, может оказывать сильнейшее влияние на сознание аудитории. А в случае, когда кино является частью процесса первичной социализации индивида, и на его подсознание. Третьей особенностью в исследовании кинематографа является то, что как вид искусства кино обладает своим собственным особым языком – образным. В отличие от таких видов искусства, как живопись или музыка, в основе которых лежит идея создания визуальных или аудиальных, кинематограф оперирует абсолютно реальными образами, которые с помощью различных приемов обретают необходимое автору значение. Кинематографические образы непосредственно связаны с восприятием, они создают ситуацию экранного присутствия.

С целью более углубленного исследования социального института артхаусного кино следует рассмотреть его структуру. Большинство исследователей-социологов отмечают системный характер строения социального института. В работе К. Панунзио мы находим понимание социальных институтов в качестве системы, состоящей из четырех подсистем: подсистемы утилитарных и символических инструментов; подсистемы договорных, семейных и принудительных ассоциаций; подсистемы обычаев и правил жизни; подсистемы идей [6. Р. 8-21]. В то же время Д. Фейблман отмечает, что социальный институт состоит из таких элементов, как социальная группа, учреждения, обычаи, материальные орудия, организация и определенная цель [5. Р. 23]. Я. Щепаньский утверждает, что цель, функции, учреждения и средства достижения цели, а также социальные санкции являются структурными элементами социального института [4, с. 98]. И. И. Лейман составляющими социального института видит коллектив, социально значимую функцию, управляющие подразделения и

материальные учреждения [2, с. 19-20]. Несмотря на обилие подходов к пониманию структуры социального института, предложенные схемы по нашему мнению зачастую являются произвольным набором нескольких элементов и не отражают истинную структуру социального института. Эти подходы не затрагивают объективную основу структурирования социального института. История эмергенции различных социальных институтов доказывает, что объективной основой строения социального института может стать структура социального действия.

Для теоретического анализа структуры и функций артхаусного кинематографа в качестве методологической основы может быть взята предложенная М. Б. Глотовым модель анализа социального института, базирующаяся на теории социального действия Т. Парсонса, который ключевой задачей социологического анализа называл исследование институционализированной формы социального действия [3, с. 365]. Выбор данного подхода обусловлен тем, что именно необходимость организации и регулирования социальных действий является ключевой предпосылкой возникновения любого социального института. Представленная Т. Парсонсом структура социального действия в виде системы, состоящей из 4 элементов: 1) субъект действия; 2) объект действия; 3) средства и методы действия; 4) результат действия, находит свое развитие в методологическом подходе М. Б. Глотова, который, используя принцип изоморфизма структуры социального института и социального действия, первую предлагает рассматривать в виде системы, состоящей из персонала, социальных функций, социального оснащения и результатов функционирования [1, с. 14].

Данный методологический подход крайне актуален в контексте исследования артхаусного кинематографа, поскольку позволяет выявить максимально широкий спектр функций артхауса, которые им выполняются как в рамках самого социального института, так и по отношению к той социальной системе, к которой он относится, а значит, и по отношению к обществу в целом.

Литература:

1. Глотов М. Б. Социальный институт: определение, структура, классификация / М. Б. Глотов // Социологические исследования. – 2003. – № 10. – С. 13-19.
2. Лейман И. И. Наука как социальный институт / И. И. Лейман. – Л.: Наука, 1971. – 170 с.
3. Парсонс Т. О структуре социального действия. — М.: Академический Проект, 2000. — 880 с.
4. Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии / А. М. Румянцев. – М.: Прогресс, 1969. – 240 с.
5. Feibleman J. K. The Institutions of Society / J. K. Feibleman. – George Allen & Unwin, 1956. – 400 p.
6. Panunzio C. Major Social Institutions: An Introduction / C. Panunzio. – George Allen & Unwin, 1956. – Literary Licensing, LLC, 2012. – 630 p.

Горбенко Н.В.

Завідувач НМЦ інформаційно-рекламної
та профорієнтаційної діяльності
Київського університету
імені Бориса Грінченка

ВИДОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ: ОГЛЯД ЗАРУБІЖНИХ ПІДХОДІВ

Ключові слова: культура, корпоративна культура, організаційна культура, корпоративна культура університету.

Key words: culture, corporate culture, organizational culture, corporate culture of the university.

Типологія корпоративної культури є на сьогодні одним із засобів опису її властивостей. Відомими фахівцями у сфері організаційного менеджменту запропонована велика кількість типів корпоративної культури відповідно до її проявів. Так, основною характеристикою для виокремлення культур різного типу для І. Оучі стали розбіжності у регуляції взаємин. Дослідником виокремлено три типу культури організацій: ринкова, бюрократична і кланова. Зокрема, *ринкова* культура ґрунтується на пануванні вартісних відносин; *бюрократична* – на системі влади, що здійснює регламентацію всієї діяльності підприємства у формі правил, інструкцій і процедур; *кланова* культура розглядається в цій типології як додаткова по відношенню до ринкової і бюрократичної, і може бути частиною будь-якої з них [2].

На основі цієї типології К. Камерон і Р. Куїнн, запропонували власний інструмент аналізу під назвою «Рамкова конструкція конкуруючих цінностей», доповнили вищезгадані типи корпоративної культури таким її видом, як *адхократична*. Дослідники також визначили орієнтири для класифікації: фокусування компанії на внутрішніх або зовнішніх процесах у поєднанні із гнучкістю/індивідуальністю або стабільністю/контролем) виокремлюють такі типи корпоративної культури: кланову, адхократичну, ринкову та ієрархічну культури [4].

Адхократична культура в організації проявляється через увагу до зовнішніх позицій на ринку, до споживачів у поєднанні з високою гнучкістю у вирішенні завдань (такий тип культури характерний для високотехнологічних виробничих організацій, яким завжди треба тримати «руку на пульсі»). Кланова (сімейна) культура, на думку дослідників, характерна для організації, яка фокусує увагу на турботі про людей і внутрішній повазі до індивідуальності та унікальності кожного; головною цінністю такої культури є команда. Найчастіше це компанії, що працюють на клієнтському ринку: роздрібна торгівля, послуги. Для організацій із ринковою культурою властиво зосереджувати увагу на зовнішніх позиціях (частка ринку, приріст клієнтської бази, завоювання споживачів) у поєднанні зі стабільністю та контролем (підтримка певного рівня рентабельності компа-

ній). Найбільш органічно з таким типом корпоративної культури функціонують підприємства оптової торгівлі; амбіція завойовувати робить їх лідерами ринку. Ієрархічна (бюрократична) культура – це культура організацій, які фокусують увагу на внутрішній підтримці співробітників і регламентованій впорядкованості всіх процесів з високим рівнем контролю. До цього типу найчастіше відносяться державні структури та підприємства, які, насамперед, орієнтовані на дотримання всіх правил і внутрішній комфорт [4].

Поширеним є поділ організаційної культури на *суб'єктивну* й *об'єктивну* як спроба визначити структуру культури, розділити її ідеальний і матеріальний рівень, виокремити найбільш точні елементи [2]. Зокрема, об'єктивну культуру зазвичай пов'язують із фізичним оточенням, що створюється в організації: будівля та її дизайн, місце розташування, устаткування і меблі, кольори та обсяг простору, зручності, кафетерій, кімнати прийому, стоянки для автомобілів і самі автомобілі. Усе це тією чи іншою мірою відображає цінності, який дотримується дана організація. Натомість суб'єктивна культура виходить із зразків припущень, віри й очікувань, що поділяються працівниками, а також з групового сприйняття організаційного оточення з його цінностями, нормами і ролями, які існують поза особистістю. Сюди відноситься ряд елементів символіки, особливо її «духовної» частини: герої, міфи, історії про організацію та її лідерів, організаційні табу, обряди і ритуали, сприйняття мови спілкування і гасел. Суб'єктивна культура слугує основою формування управлінської культури – стилів управління і вирішення керівниками проблем, їх поведінки загалом [2].

Дослідниками Р. Блейк і Дж. Мутоном була запропонована типологія організаційної культури на основі ціннісної орієнтації. З точки зору цих вчених, можливі два базових вектора ціннісних орієнтацій: на продукцію, ефективність та економічний результат; на особистість, задоволення її можливостей і здібностей. Відповідно до цього принципу автори виокремили чотири основних типи культури [2].

Т. Діл і А. Кеннеді критеріями для поділу корпоративної культури на типи вважають: міру ризику, пов'язаного з діяльністю організації; швидкість отримання організацією та її працівниками зворотного зв'язку про те, чи виявилися успішними прийняті рішення або обрані стратегії; відмітні ознаки і поведінку людей, відповідних даному типу корпоративної культури (настанови, міра індивідуалізму, прийняття рішень, підготовка, організованість); сильні і слабкі сторони співробітників та культури (швидкість та обсяг роботи, інновації, організованість, реакції на помилки, звички, побут). На основі цих ознак ними була запропонована модель, яка включає в себе чотири типи корпоративної культури: «*крутих хлопців*», «*старанної роботи*», «*великих ставок*» і «*процесу*». Дана типологія оцінює суб'єктивний рівень корпоративної культури організації. Водночас типологія передбачає, що всі працівники організації, незалежно від їх посади, в ідеальному варіанті повинні володіти певними рисами характеру та уподобаннями – аж до житла та одягу. Типологія передбачає існування кардинально різних організаційних культур в одній галузі і не враховує різний ритм і організацію різних процесів, а відповідно, і вимоги до особистих якостей працівників всередині компанії [5].

Однією з найбільш розвинених вважається типологія С. Ханді. Дана типологія ґрунтується на розподілі влади і пов'язаних з нею ціннісних орієнтаціях особист-

тості, які зумовлюють специфічний характер відносин індивіда та організації, структуру організації і характер її діяльності на різних етапах еволюції. За цим критерієм С. Ханді виокремлює чотири організаційні культури, метафорично виразивши їх у вигляді чотирьох богів давньогрецької міфології: *культура Зевса*, або культура влади; *культура Аполлона*, або культура ролі; *культура Афін*, або культура завдання; *культура Діоніса*, або культура особистості [2].

Найпопулярнішою типологією корпоративної культури є класифікація (до речі, загальноприйнята у класичному західному менеджменті), запропонована Дж. Зоненфельдом. Дослідник розрізняє такі види корпоративної культури: *бейсбольна команда* (такий тип корпоративної культури виникає в ситуації, коли приймаються ризиковані рішення, реалізується негайний і безпосередній взаємозв'язок із зовнішнім середовищем); *клубна культура* (характеризується лояльністю, відданістю і спрацьованістю, командною роботою); *академічна культура* (передбачає поступовий кар'єрне зростання співробітників усередині компанії); оборонна культура (може виникнути в ситуації необхідності виживання) [3].

В теорії американського соціолога Ч. Хенді на основі застосування принципів процесу розподілу влади в організації, ціннісних орієнтацій особистості, відносин між особистістю та організацією, а також з урахуванням структури організації на різних етапах еволюції виокремлено чотири типи корпоративної культури, характерних для комерційних структур: *культура влади* (основні цінності якої – влада, контроль і визнання; різновидом владної культури є *сімейна культура* – як правило, такий тип корпоративної культури спостерігається в комерції, фінансовій сфері, малому бізнесі і вирізняється жорсткою ієрархією); *культура ролі*, або бюрократична (раціональна, заснована на чітких правилах і розподілі ролей культури); *культура завдання*, або результативна (ефективність діяльності організації з такою культурою багато в чому визначається високим професіоналізмом співробітників і командним духом); *культура особистості*, або інноваційна (така культура прийнятна для вирішення завдань, результати яких важко прогнозувати) [5].

Професор Університету штату Іллінойс Р. Кук використовував таку типологію корпоративних культур: *конструктивні культури* (вирізняються охочою співпрацею персоналу один з одним, прагненням членів організації спільно вирішувати робочі завдання); *пасивно-захисні культури* (характеризуються прагненням співробітників організації взаємодіяти один з одним так, щоб не постраждали їхні особисті інтереси); *агресивно-захисні культури* (в організаціях з такою культурою співробітники взаємодіють один з одним в першу чергу для того, щоб зберегти власну посаду) [1].

Цей перелік можна продовжити, але й вищевикладене дає підстави зробити висновок, що на сьогодні немає універсальної класифікації корпоративних культур, типових для державних, комерційних та громадських організацій. У кожній конкретній класифікації прийнятий певний набір критеріїв або параметрів, відповідно до якого описується тип корпоративної культури, при цьому більшість перерахованих характеристик є легко впізнаними, і в будь-якій установі можна виявити основні ознаки того чи іншого типу корпоративної культури. Однією з причин такого плюралізму у поглядах на корпоративну культуру та відмінностей у типологічному аналізі є те, що різні вчені, говорячи про культуру, мають на увазі різні її аспекти. Однак

при вивченні організації це не повинно заважати використовувати будь-яку із представлених та інших відомих класифікацій, залежно від того, що цікавить конкретного дослідника.

Список використаних джерел

1. Дементий Д. Корпоративная культура организации / Дмитрий Дементий [Електр. ресурс]. – Режим доступа : <http://copdoc.ru/articles/828.html>
2. Керимова К. Обзор типологий корпоративной культуры / К. Керимова [Електр. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.advlab.ru/articles/article584.htm>
3. Корпоративная культура: что это и какие культуры бывают [Електр. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hr-portal.ru/article/korporativnaya-kultura-chto-eto-i-kakie-kultury-byvayut?page=0>
4. Мерц Н. В. Корпоративная культура: реальный инструмент управления / Н. В. Мерц [Електр. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.aleader.ru/corporat>
5. Минаева Л. В. Модели корпоративной культуры / Л. В. Минаева [Електр. ресурс]. – Режим доступа : http://www.elitarium.ru/2014/02/12/modeli_korporativnoj_kultury.html

РИЗОМА, НОМАДИЗМ, ЛЮДСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ

В останні десятиріччя в науковому вжитку гуманітарного простору міцно закріпилися такі терміни як номад, номадизм, ризома, номадична людина тощо. Ще раніше для пояснення суті процесів, що проходять в сучасному світі, почали вживати низку інших термінів, як-от: ушвидщення, прискорення темпів розвитку сучасного світу в цілому та окремих його складових, включаючи людських індивідів, подрібненість світу, його подвійність, потрійність і т. д., калейдоскопічність, неймовірна рухливість, плинність, тощо. Значно рідше сьогодні у цьому контексті вчені говорять про сталість, незмінність, традиційність, тягловість і т. д.

Дійсно, світ змінився за останнє століття кардинально. Однак ті якісні зміни, що відбулися за цей період практично в усіх сферах людського життя, аж ніяким чином не створили нового стабільного світу. Якраз навпаки, з кожним десятиріччям сучасний світ настільки оновлюється, що неможливо не тільки говорити про якусь нову стабільність світу, але й її зафіксувати. Мусимо говорити твердо лише про одну стабільність – стабільність нестабільності, своєрідну сталість неперервних змін – якісних і кількісних. І ось саме в цьому контексті виникають явища номадизму та ризоми. Саме в цьому контексті здійснює свою життєдіяльність сучасна людина. Абсолютно очевидним стає той факт, що така ситуація часу з'являється вперше у світовій історії. Адже людина минулого не знала такого повороту долі. Прекрасно про це сказав ще на початку минулого століття німецький філософ К. Ясперс. Порівнюючи людину традиційних епох і сучасну, одночасно передбачаючи стан сучасної епохи в принципі, він писав: «Був час, коли людина відчувала світ неминушим, таким, як він існує між золотим віком, що цез, і призначеним божеством кінцем. В цьому світі людина будувала своє життя, не спробуючи змінити його. Її діяльність була спрямована на покращення свого становища в рамках самих по собі незмінних умов. В них вона відчувала себе захищеною, єдиною з землею і небом. Це був її світ, буття вона вбачала в трансцендентності. В порівнянні з таким часом людина (сучасна – В. М.) виявилась відірваною від своїх коренів, коли вона усвідомлює себе в історично певній ситуації людського існування» [4, с. 87].

Незважаючи на те, що поняття «ризома» і «номадизм» Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі вживали в їх органічній єдності, мені здається, що ведучим серед них є, звичайно, ризома (від франц. Rhizome – “корневище”). Цим поняттям французькі вчені запропонували відмовитися від класичної для європейської філософії ідеї жорсткої структурної організації буття, а розуміння його як своєрідного корневища дерева – сітки різноманітних, не пов'язаних жорстко між собою розгалужень (“плато”), кожна з яких може з'єднуватись з іншою у вимірі однопорядковості, рівноправності, несубординації. В такій системі немає центра, останній може виникати на певний короткий проміжок часу, однак головною її особливістю є постійна зміна конфігурації, форми корневища буття.

Певним чином для пояснення суті ризомного розвитку буття можна використати концепцію З. Баумана про “плинність”, “текучість” сучасного світу. Така текучість притаманна рідині за рахунок того, що молекули останньої зберігаються упорядкованими лише в рамках декількох молекулярних діаметрів, тоді коли тверді тіла – зразок стійкого внутрішнього зв’язку “Рідини, – зауважує вчений, – одна з різновидів текучих середовищ, зобов’язані своїми чудовими якостями тому, що їх молекули зберігаються упорядкованими тільки в межах декількох молекулярних діаметрів, в той час як широка різноманітність форм поведінки, які демонструються твердими тілами, – прямий результат типу з’єднання, яке скріплює атоми твердого тіла, і структури розташування атомів” [2, с. 7]. Порівнюючи сучасний світ з рідиною, З. Бауман фактично говорить про подрібненість, розділеність сучасного життя на тлі неймовірної швидкості його розгортання. За такою подрібненістю не видно цілого, загального, втрачається можливість систематизації, формулювання сталих взаємозв’язків у вигляді законів. Таким чином, “рідинна рухливість” сучасного світу створює ефект розгалуження, яке не має і не може мати жорсткої внутрішньої структури. Все стає мінливим, розрідженим, певною мірою аморфним. Коментуючи З. Баумана, відома дослідниця цієї проблеми Л. Горбунова зазначає, що найважливіші зміни, що відбулися протягом цього перехідного періоду, торкнулися не тільки і не стільки принципів господарювання, скільки світовідчуття людей і стереотипів поведінки. “Розрідження” раніше стійких структур порядку, у якій був “упакийний” індивід, тепер звільняє його й відправляє у вільне плавання вируючими хвилями сучасності. Порятунком потопаючих воістину став справою самих потопаючих. Це суспільство, яке Бауман визначив як індивідуалізоване, відрізняють посилення ролі неконтрольованих людиною сил і тенденцій, наростання непевності й невизначеності, придушення тих проявів людського духу, які в минулому надихали людей до соціальних перетворень [3, с. 47].

Найсуттєвіше на мою думку, полягає в тому, що така ситуація – не вибір самої людини, це об’єктивні обставини, які спонукають людину до вимушеного вільного плавання. Тому що в таких умовах, коли світ став текучим, де на зміну сталому прийшло змінне, а світ став нагадувати собою ризому як корневище дерева, людина втрачає набуті раніше принципи власного буття. Нічого не можна планувати заздалегідь, бо об’єктивні обставини можуть змінити до невпізнаності. Розпадається набута в процесі минулого життя матриця поведінки, вона ніяк не накладається, як раніше, на перспективні варіанти, бо їх неможливо передбачити. Людина перестала бути господарем не тільки того середовища, яке вона упорядковувала раніше, але й власної долі. Життєвий шлях людини перетворюється на своєрідне “кочування” по величезних просторах буття, де саме буття втрачає порядок, а людина функціонує щоразу на межі хаосу. Це створює абсолютно нову ситуацію часу, ніж була до цього. Ризома і номадизм стають об’єктивними підставинами виникнення нової суспільної організації, де змінне, а не стабільне стає головним фактором буття. Як вважав З. Бауман, “на сучасній стадії... ми вступили на територію, яка ніколи не була раніше населена людьми, – територію, яку культура в минулому вважала непридатною для життя” [1, с. 316].

Саме тут ми підходимо, як я думаю, до означення головної проблеми буття людини в умовах ризоми і номадизму. Це питання ідентичності людини, як у ви-

мірі одиничного, так і загального. Адже людина як відомо істота світоглядна. Вона не може існувати, не маючи певної системи світовідчуття, світорозуміння та світосприйняття. Людина – істота ціннісна, і в умовах структурованого, сталого світу виробляє в собі певну систему цінностей. Не сукупність цінностей, а саме **систему**, з чіткою домінантою і відповідною структурою. Це дозволяє людині здійснювати світоглядну орієнтацію в процесі власної життєдіяльності, вирішувати найрізноманітніші проблеми у відповідності до власної системи цінностей. Це ж і дозволяє людині бути укоріненою в бутті, займати своє місце в світі, відігравати свою роль в його розгортанні. Однак в умовах текучості, розрідження сучасного світу, коли життя кидає людину у величезний вир подій, які калейдоскопічно змінюються, коли світ нагадує ризому, людина вимушено стикається з проблемою збереження власної ідентичності. Очевидно, що постановка такої проблеми (ідентичності) вимагає адекватних часові відповідей на виклики долі. Ясно одне: ідентичність людини, як вона формувалась в часи сталого світу, не витримає ударів долі. Людина сучасного світу має усвідомлювати гостроту проблеми і шукати шляхи їх вирішення.

Література.

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / Пер. с англ. под. ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Логос. – 2002. – 390 с.
2. Бауман З. Текучая современность / Пер. с англ. под. ред. Ю. В. Асочакова. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.
3. Горбунова Л. Номадизм як спосіб мислення та освітня стратегія // Філософія освіти. – 2008. – №7. – С. 45-60.
4. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Пер. с нем. – 2-е изд. – М. : Республика, 1994. – 527 с.

Полчанінова І.Л.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри Туризму і готельного господарства
Харківського національного університету
міського господарства
імені О. М. Бекетова

Становихіна С.В.

магістрант факультету менеджменту
Харківського національного університету
міського господарства
імені О. М. Бекетова

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ МОТЕЛІВ У СИСТЕМІ ДОРОЖНЬОГО СЕРВІСУ УКРАЇНИ

Ключові слова: об'єкт придорожного сервісу, мотель, класифікація

Keywords: object of roadside service, motel, classification

Зростання особистої мобільності громадян, розвиток малого і середнього бізнесу в ринкових умовах неможливий без високого рівня автомобілізації країни. Рухливість населення України майже в 2,5 рази нижче, ніж в розвинених зарубіжних країнах [1], оскільки нерозвинутість об'єктів дорожнього сервісу на всій території країни перешкоджає розвитку єдиного економічного простору та зростанню особистої мобільності.

Питання розвитку, класифікації мотелів та кемпінгів, особливостей розвитку придорожного ринку послуг розміщення розглянуті в працях вчених і практиків, таких як: В. Й. Духовний, Є. Є. Звігінцев, П. В. Михайловський, Т. А. Малюк, Я. Фамуляк, Т. Качура [2 – 4] та ін. Але економічні дослідження об'єктів придорожного сервісу утруднені рядом проблем у термінології. Через наявні розбіжності в питаннях дефініцій основних понять, має місце недосконалість і відмінність методів збору статистичних даних, застосовуваних у різних країнах, проявляється нечіткість у постановці завдань стратегічного розвитку, знижується якість оцінок стану даних закладів і якість прогнозів.

Існуючі в даний час різні підходи до визначення поняття «мотель» можна пояснити тим, що мотелі розглядаються виключно як колективні засоби розміщення або об'єкти дорожнього сервісу без урахування виду автомобільних доріг. Дослідження дозволило визначити мотель як нерухомий майновий комплекс з різним асортиментом послуг за колективним розміщенням і забезпеченню проживання контрагентів в системі об'єктів дорожнього сервісу. Слід особливо відзначити, що мотель відноситься до системи об'єктів дорожнього сервісу, але користуватися послугами мотелів можуть не тільки туристи, але й інші зацікавлені клієнти (споживачі), які у визначенні узагальнено називаються контрагентами.

Кожен тип мотелів залучає певні категорії споживачів: придорожні – воді-

ів вантажного транзитного транспорту і автомандрівників, розташовані осторонь від дороги – автотуристів. Спільними для обох типів мотелів є принципи розміщення: збереження відтворювального циклу людини, цілісність, поліфункціональність, раціональність. Загальними вимогами до мотелям обох типів в системі дорожнього сервісу є: комплексне розташування з іншими об'єктами автосервісу – підприємством харчування, стоянкою автомобілів, автомобільної заправної станцією (АЗС), станцією технічного обслуговування (СТО); місткість – 50, 100, 200 не більше) місць; відстань між об'єктами – не більше 500 км.

Грунтуючись на загальних класифікаційних ознаках колективних засобів розміщення та враховуючи специфіку організації та функціонування мотелів, доцільно класифікувати їх за наступними ознаками:

- 1) технічні показники (місткість; рівень комфорту; відносна близькість до дороги; цільова спрямованість; наявність автостоянки; вихід на автостоянку);
- 2) сервісні показники (організація харчування; режим експлуатації; тривалість перебування гостей; рівень обслуговування; наявність додаткових послуг, автосервісу, автозаправної станції, торгових точок);
- 3) вартісні показники (рівень цін на послуги);
- 4) показники форми власності (форма власності; приналежність до готельних мереж).

Така класифікація відображає українську специфіку функціонування мотелів з урахуванням діючого ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів» [4] і дозволяє планувати їх подальший розвиток.

1. Фамуляк Я. Особливості формування підприємств мотельних господарств в Україні / Я. Фамуляк, Т. Качура // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер. Архітектура і сільськогосподарське будівництво. – 2013. – № 14. – С. 179-184.
2. Послуги туристичні. Класифікація готелів: ДСТУ 4269:2003. – [Чинний від 2004-07-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2003. – 16 с.
3. Духовный В. И. Мотели и кемпинги / В. И. Духовный. – М. : Стройиздат, 1975. – 123 с.
4. Звигинцев Е. Е. Мотели в рекреационно-туристской инфраструктуре. / Е. Е. Звигинцев, П. В. Михайловский, Т. А. Малюк. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2009. – 252 с.

Влащенко Н. М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри Туризму і готельного господарства
Харківського національного університету
міського господарства
імені О. М. Бекетова

Саєнко К. О.,

студентка 3 курсу
Харківського національного університету
міського господарства
імені О. М. Бекетова

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ГОТЕЛЬНИХ ПОСЛУГ

Ключові слова: інформаційне забезпечення, готельна індустрія, єдиний інформаційний простір, регіон, інформаційний центр.

Keywords: provision of information, hotel industry, a single information space, the region, the information center.

Одним з першочергових завдань, що визначає забезпечення ефективної роботи готельної індустрії, є впровадження універсальної централізованої технології, яка володіє здатністю оперативного управління розподіленою мережею споживачів і постачальників.

Дослідження структури єдиного інформаційного простору готельної індустрії дозволило виявити, що його складовими компонентами є інтегровані інформаційні системи різного призначення, що побудовані на єдиній методологічній і технологічній основі і забезпечують в режимі реального часу моніторинг діяльності готельних підприємств, кваліфікований консалтинг, ухвалення оперативних управлінських рішень всіх рівнів, включаючи оперативне управління фінансово-економічною діяльністю (рис. 1).

Інструментальною основою централізованого on-line управління діяльністю готельної індустрії має бути автоматизована інформаційна система управління готельними підприємствами (АІСУ ГП), основоположним елементом побудови якої є корпоративна база даних готельних підприємств. При цьому має існувати певна система організаційних структур, яка забезпечує функціонування і розвиток інформаційного простору регіону і засобів інформаційної взаємодії його господарюючих структур – інформаційна інфраструктура – що включає сукупність інформаційних центрів, банків даних, систем зв'язку, і яка забезпечує доступ споживачів до інформаційних ресурсів.

З погляду забезпечення ефективного управління певною адміністративно-територіальною одиницею, наприклад, Харківським регіоном, доцільно виділити 4 сфери, що взаємодіє як між собою, так і з зовнішнім середовищем на основі постійного обміну якими-небудь ресурсами, зокрема інформаційними: населення, містоутворювальна

Рисунок 1. Структура єдиного інформаційного простору регіональної готельної індустрії база, містозабезпечуюча база, навколишнє середовище, координація ефективної взаємодії яких може бути здійснена в рамках створення інформаційного центру, що складається з відділів, обслуговуючих дані сфери, а також різні напрями взаємодії перелічених вище сфер з підсистемою управління готельною індустрією регіону.

В рамках інформаційного забезпечення розвитку готельної індустрії регіону принципово важливим є виконання наступних завдань: виявлення потреби конкретних підсистем системи управління готельною індустрією в інформації за різними напрямками діяльності (оперативне управління і контроль, стратегічне управління і т. п.); визначення необхідності ресурсного забезпечення розвитку готельної індустрії і пошук джерел фінансування; формування структури елементів підсистеми інформаційного забезпечення.

Найважливіший момент вдосконалення інформаційного забезпечення розвитку регіональної готельної індустрії – вибір і експлуатація комплексного програмного забезпечення діяльності готелів, що автоматизує всі необхідні процеси надання готельних послуг.

Таким чином, важливим моментом в розрізі створення ефективної інформаційної системи управління готельною індустрією регіону є комплексний підхід фірм-розробників програмного забезпечення до проектування і функціонального наповнення баз даних відповідних інформаційних систем. Тобто, необхідний концептуальний підхід до проектування програмного забезпечення діяльності готелів, яке охоплювало б всі сфери і було пов'язане в єдиний комплекс, що дозволяє в повному обсязі використовувати переваги впроваджених інформаційних технологій.

Іванова В.М.

Асистент кафедри туризму,
соціально-економічної географії та краєзнавства
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЗА РЕГІОНАМИ УКРАЇНИ

Анотація

У статті розглянуто проблеми діагностики регіону, визначено основні напрями ефективного використання туристичного потенціалу регіону як одного із пріоритетних чинників перспективного розвитку туристичної галузі.

Ключові слова: туризм, діагностика, історико-культурні ресурси, курортно-туристичні ресурси, організаційно-економічний механізм, інвестування.

Summary

The article deals with the problems of diagnosis of the region, identified key areas of effective use of the tourism potential of the region as one of the priority factors of perspective development of the tourism industry.

Key words: tourism, diagnostics, historical and cultural resources, resort and tourist resources, the organizational-economic mechanism, investing.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших соціально-економічних складових розвитку економіки України в сучасних умовах є туристична діяльність, яка сприяє розвитку міжнародного співробітництва та інтеграції країни. Оптимальне використання потенційних можливостей туристично-рекреаційних ресурсів, підприємств туристичного бізнесу й історико-культурного потенціалу дозволяє не лише поліпшити економічний стан, але і впливає на соціальний рівень життєзабезпечення та розвиток інфраструктури в конкретному регіоні. В умовах трансформаційних змін в економіці України туристичний бізнес є перспективним з погляду динамічності розвитку та потенційної прибутковості. Першочерговим завданням управлінської діяльності у сфері туризму і курортів в регіоні є здійснення діагностування наявної інфраструктури галузі. Це інвентаризація туристичних ресурсів, стану готовності підприємницького сектору, аналізу попиту, напрацювання структурованих висновків, розробка перспективної оптимальної моделі її функціонування [1].

Огляд останніх досліджень. Проблеми й особливості розвитку туризму, передумови виникнення, принципи функціонування підприємств рекреаційно-туристичного комплексу, класифікація їх форм і видів, організація діяльності у ринкових умовах, методологія розробки і реалізації державної та регіональної туристичної політики, світовий досвід організації туризму висвітлені у наукових працях таких вітчизняних і зарубіжних учених: В.Азар, П.Бернекер, К.Борисов, Дж.Боузн, В.Главацький, Л.Гринів, О.Гулич, Б.Данилишин, М.Долішній, Є.Беленький, В.Євдокименко, І.Зорін, В.Квартальнов, В.Кифяк, В.Кравців, О.Любіцева, В.Мацола,

Дж.Майкенз, А.Мельник, В.Міклова, Н.Недашківська, М.Нудельман, В.Павлов, Г.Папірян, М.Пітюлич, М.Портер, В.Сенін, С.Харічков, О.Шаблій, І.Школа та інші.

Формулювання завдання дослідження. Основним завданням дослідження є визначення основних напрямів ефективного використання туристичного потенціалу регіону як одного із пріоритетних чинників перспективного розвитку туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу. Діагностика історико-культурних та курортно-туристичних ресурсів включає низку заходів: а) збір та систематика висхідної первинної інформації про історико-культурний та курортно-туристичний потенціал розвитку Запорізької області, який включає такий перелік даних наявних ресурсів: 1) економічні; 2) трудові; 3) фінансові; 4) соціальні; 5) виробничі; 6) інфраструктурні; 7) природні; 8) культурно-історичні. Перші шість пунктів включають інформацію про: кількість населення району; кількість населених пунктів за групами (до 200 чоловік; до 500; 1000, 2000, 3000, 5000, більше 10000 мешканців); віковий склад населення; соціальний склад населення; етнічний склад населення (позначити населені пункти, в яких неукраїнське населення складає більшість); конфесійний склад населення (позначити населені пункти в яких активно діють значні громади неправославного віросповідання); наявність на території визначних культових споруд, монастирів, святих місць тощо; кількість безробітного населення (з гендерним розподілом за віковою та статевую ознакою); ранжування за значимістю основних галузей господарства районів, виділивши їхню частку:

- а) в сфері зайнятості;
- б) в сфері традиційності занять населення;
- в) в сфері створення фінансового капіталу району тощо).

Велике значення має визначення центрів промислів (народні промисли (гончарство, ткацтво, вишивка; деревообробний тощо), рибальство, мисливство, лісне господарство, бджолярство тощо); бюджет району і доля в ньому на розвиток інфраструктури (шляхів сполучення, телефонної комунікації, зв'язку тощо); обсяг та структуру фінансування за напрямками, готовність населення і бізнесових структур до занять в сфері туризму та курортної діяльності [2].

Оцінка основних шляхів сполучення та характеристика їхнього стану відбувається через: наявність шляхів міжнародного республіканського, обласного та місцевого значення, наявність автомобільного, автобусного, залізничного та водного транспорту (його регулярність в залежності від сезону).

Оцінюються кліматичні умови, наявність значимих природних об'єктів: гори, скелі, озера, ліси, паркові (або інші ландшафтні) зони; заповідники, заказники, мінеральні та інші родовища, мінеральні джерела; лікувальні грязі, легендарні байраки та річки тощо; їхня локалізація, пейзажна привабливість (надання фотографій [відбитків на папері, або в електронному вигляді] та доступність. Враховується наявність свят, традиційних дійств, ярмарків тощо, які мають видовищний характер (місце та час дійства). Для розширеної ідентифікації історико-культурних та курортно-туристичних об'єктів та створення інформаційного систематизованого обліку пам'яток на сучасному рівні слід завершити проведення повного звірення наявності пам'яток державної частини Музейного фонду України з фондово-обліковою документацією, здійснити інвентаризацію об'єктів культурної спадщини, а також

паспортизацію об'єктів за певними формами [3].

Соціологічні дослідження направлені на визначення задоволеності відпочиваючих якістю надання культурно-туристичних та курортних послуг; готовності населення до підприємницької діяльності в туристичній сфері; готовності держслужбовців до забезпечення підтримки підприємницької діяльності у курортно-туристичній сфері.

Щоб ефективно вирішувати проблеми недостатнього рівня розвитку культурно-пізнавального туризму, вважаємо за доцільне створити та виокремити в стратегічну ціль розробку маркетингових планів розвитку територій (районів та міст обласного підпорядкування), техніко-економічне обґрунтування розвитку історико-культурних, курортно-туристичних об'єктів, що мають унікальне значення як для місцевого позиціювання, так і для області, а в ряді випадків і для всієї країни, і навіть міжнародної спільноти. Після детального діагностування історико-культурного, курортно-туристичного потенціалу важливо не тільки розробити відповідну маркетингову стратегію, але й навчити працівників бізнесовим підходам, розробити різноманітну систему якісного надання послуг.

Для підготовки бізнес-планування розвитку туризму в регіоні важливо передбачити інвестиційне забезпечення розвитку галузі. Вважаючи природно-ресурсний потенціал території головним інвестиційним ресурсом розвитку рекреації і туризму, є можливість включення концесійних відносин в інтересах економічного розвитку цієї сфери. Особливе місце в механізмі концесійних відносин у сфері рекреаційно-туристичної діяльності набуває концесійний платіж, що виступає основним економічним важелем. Він виконує активну функцію стимулювання і мобілізації використання природно-ресурсного потенціалу і матеріально-технічної бази рекреаційно-туристичного об'єкта з метою повноцінного задоволення соціальних потреб рекреантів і туристів у рекреаційно-туристичних послугах [4].

Іншим перспективним заходом може бути впровадження механізму лізингових схем інвестування. Масштаби реалізації механізму лізингового інвестування можуть бути обрані, зважаючи на реальний стан і рішення проблем мобілізації природно-ресурсного потенціалу сфери рекреації і туризму – від локальних (точкових) об'єктів рекреаційно-туристичної сфери і регіональних рекреаційно-туристичних комплексів до єдиного рекреаційно-туристичного комплексу (наприклад, транспортне обслуговування відпочиваючих уздовж Азовського узбережжя).

Включення органів регіонального управління і місцевого самоврядування до складу ініціаторів лізингових схем інвестування проектів і програм мобілізації природно-ресурсного потенціалу сфери рекреації і туризму доцільно як з економічної (починає діяти механізм комплексування бюджетних і позабюджетних джерел формування інвестиційних ресурсів), так і соціальної (забезпечується розширення обсягів і підвищення якості рекреаційно-туристичних послуг на конкретній території) точок зору [5].

У системі організаційно-економічних механізмів інвестиційної підтримки розвитку рекреації і туризму на основі мобілізації природно-ресурсного потенціалу територій особливе місце займають механізми, що реалізують політику інвестиційного протекціонізму – функціонування спеціальних економічних зоні територій пріоритетного розвитку. Очевидно, що для Запорізької області такими територіями

в першу чергу є Азовське узбережжя та острів Хортиця.

Оскільки туризм охоплює широкий діапазон видів діяльності й виходить за межі традиційного уявлення про нього як про явище, яке пов'язане тільки з відпочинком, то ефект від нього повинен розглядатись з точки зору попиту особливого типу споживача, а не з точки зору пропозиції, що характерно, наприклад, для промисловості [6]. Туризм неможливо зводити лише до виробництва послуг, оскільки цей вид діяльності визначається не стільки характером послуги, що виробляється, скільки особливостями й кількістю споживачів туристичного продукту. Таким чином ефект у туристичній галузі залежить від кінцевого споживання будь-якого її продукту, що у більшій мірі залежить від споживача й в меншій – від типу продукту.

Висновки. Результатом реалізації стратегії має стати формування мережі економічно самодостатніх туристичних центрів та курортів як рекреаційної, так і лікувальної спеціалізації. Визначення стратегічних напрямків, механізмів мобілізації природно-ресурсного потенціалу територій в інтересах розвитку рекреації і туризму, вибір і адаптація до реальних економічних умов найбільш пріоритетних з них, сприятимуть подальшому сталому розвитку рекреаційно-туристичної індустрії як соціально, економічно й екологічно значимого сектора економіки Запорізької області.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вахович І.М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізми реалізації: [монографія] / І.М. Вахович. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 496 с.
2. Герасимчук З.В. Теоретико-методологічні засади раціонального використання та охорони туристичних ресурсів / Герасимчук З.В., Матвійчук Л.Ю. // науково-методичний журнал Державне управління. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – С. 102-109.
3. Данилишин Б.М. Екологічна складова політики сталого розвитку: [монографія] / Б.М. Данилишин. – Донецьк: Юго-Восток ЛТД, 2008. – 256 с.
4. Мальська М.П. Міжнародний туризм і сфера послуг: [підручник] / М.П. Мальська, Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
5. Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андрєєва Н.М., Бараннік В.О., Белашов Є.В. та ін.]; За науковою ред. д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. / РВПС України, ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. – Сімферополь: Фенікс, 2010. – 582с.
6. Ткаченко Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: [монографія] / Т.І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
7. Цибух В. Державне регулювання у сфері туризму в Україні / В. Цибух // Статистика України. – 2005. – № 1. – С. 80-84.

Марченко О.А.

Доктор економічних наук, професор
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

КОРПОРАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація

У статті проведено дослідження головних ключових елементів корпоративної культури та розробка етапів її ефективного запровадження на підприємстві.

Ключові слова: корпоративна культура, якість, туризм, туристичні послуги, конкурентоспроможність, психологічний клімат, туристичні організації.

Summary

The article deals with the study of the main key elements of corporate culture and development stages of its effective implementation in the enterprise.

Key words: corporate culture, quality, tourism, travel services, competitiveness, psychological climate, tourism organizations.

Постановка проблеми. Чинником підвищення конкурентоспроможності туристичної організації, а також ефективності виробництва туристичного продукту та управління є корпоративна культура, яка представляє собою складну багаторівневу систему взаємовідносин організації і споживача її послуг.

В наш час питання корпоративної культури стає дедалі популярнішим для вивчення не тільки ученими-науковцями, але й керівниками підприємств, адже найважливішим джерелом конкурентних переваг організацій стають не стільки фінансові й матеріально-технічні фактори, скільки розвиненість і особливості їхньої корпоративної культури. Провідні підприємства-лідери вже довели, що корпоративна культура значно підвищує ефективність господарювання, а отже є доцільним її вивчення та ознайомлення із найголовнішими її складовими [1]. Актуальність корпоративної культури значно зросла, коли остаточно стало зрозумілим, що успіх підприємства – це не тільки якість всіх її послуг, але й персонал який працює у ній.

Огляд останніх досліджень. Серед зарубіжних вчених, які присвятили свої наукові праці дослідженню корпоративної культури, можна назвати М. Армстронга, П. Вейла, Р. Куїнна, М. Коула, Д. Мацумото, Д. Ньюстрома, Д. Олдхема, Б. Фергана, А. Фурнхама, Е. Шайна, К. Шольца та інших. В Росії та в Україні питаннями корпоративної культури займалися О.С. Виханський, М.Д. Виноградський, А.М. Виноградська, І. Грошева, Й.С. Завадський, Е. Коротков, А. Максименко, А.І. Наумова, Ю.І. Палеха, В. Погребняк, Н.Л. Тимошенко та інші відомі вчені.

Формулювання завдання дослідження. Головним завданням є дослідження головних ключових елементів корпоративної культури та розробка етапів її ефективного запровадження на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Розробка концепції культури організації по-

чалася на початку 1980-х рр. в США під впливом трьох наукових напрямків: досліджень в галузі стратегічного управління, теорії організацій і досліджень організаційної поведінки. Корпоративна культура об'єднує цінності і норми, властиві для організації, стиль та процедури управління, концепції технологічного і соціального розвитку. Культура визначає межі, в яких можливе впровадження рішень на кожному ієрархічному рівні, можливості використання ресурсів туристської організації в цілому, відповідальність; дає напрямки розвитку; регламентує управлінську діяльність. Під впливом корпоративної культури складається поведінка окремих її членів. В її основі лежать потреби особистості і потреби організації. Вплив корпоративної культури на діяльність організації проявляється в наступних формах:

- ототожнення співробітниками власних цілей з цілями організації з організацією в цілому через прийняття її норм і цінностей;
- реалізація норм, розпорядчих прагнення до досягнення цілей;
- формування стратегії розвитку організації;
- єдність процесу реалізації стратегії і еволюції корпоративної культури під впливом вимог зовнішнього середовища.

Корпоративна культура має дві сторони – зовнішню і внутрішню. Зовнішня сторона – здійснення зв'язку місії організації і відповідальності, цілей і методів. Зовнішня сторона корпоративної культури складається з взаємин туристської організації з клієнтами, з партнерами по бізнесу, з творчого розвитку компанії.

Корпоративна культура виражається у взаємодії компанії з клієнтом (споживачем). Сюди входять всі елементи, що характеризують особливості дотику фірми з зовнішнім середовищем: розуміння заявити про себе, привернути увагу, викликати симпатію. Звичайно, це рекламна діяльність, робота фахівців туристської організації зі зв'язків з громадськістю і т.п. Велике значення в формуванні культури має наявність бренду у організації. Наприклад, бренд БАТ «Інтурист» відомий на міжнародному туристичному ринку більше 70 років, і які б труднощі не переживала організація в даний час, для іноземців дана компанія є впізнаваною, що пояснює успішну її діяльність на ринку в'їзного туризму [2].

Також до зовнішньої сторони корпоративної культури відноситься вміння туристської організації грамотно будувати взаємини з партнерами і конкурентами. Завдяки саме цій роботі формується авторитет організації серед професіоналів. Крім того, туристична компанія повинна знаходитися весь час у розвитку, в пошуку неординарних ідей і рішень як у бізнесі, так і в супроводжуючих його рекламних, презентаційних та інших художньо-естетичних елементах. Внутрішня сторона корпоративної культури – це інтеграція працівників туристської організації, забезпечення передбачуваності їх поведінки, розширення можливостей з регулювання та координації їх діяльності.

Дослідження, проведені експертно-аналітичною групою «Експансія» серед туристичних фірм та їх клієнтів (опитано було близько 500 респондентів і з тієї, і з іншої сторони), показали, що розвиток корпоративної культури у російських туристських організацій перебуває на зародковому рівні, хоча позитивна динаміка її зростання простежується.

Цілісна корпоративна культура неможлива без розуміння місії туристської організації, в якій представлені базові цілі компанії. Фактично місія організації – це

концентрований вираз філософії і політики, проголошуваний і реалізуємий вищим керівництвом. На думку деяких керівників туристичних компаній, в даний час місія туристських фірм полягає в розробці та наданні споживачеві комплексного, високоякісного, продуманого до дрібниць і забезпеченого всіма необхідними складовими продукту, що має свою індивідуальність і здатного з плином часу трансформуватися і модифікувати товару.

У сучасних умовах необхідні переорієнтація корпоративної культури на людину, індивідуальність, повагу до окремої особистості і органічного з'єднання власних інтересів з системою колективних відносин. Рівень корпоративної культури відображає рівень організаційного розвитку колективу (наявність команди в організації – високий рівень розвитку колективу). У такій системі людина розглядається не як функціонер, а як особистість у широкому сенсі слова.

Об'єднання людей відбувається на основі спільних цінностей та норм, при цьому відсутні будь-які приписи зверху, крім загальнолюдських норм і вимог. Створюються сприятливі умови для розвитку ініціативи і творчої активності працівника. Чи не заперечуються елементи розрахунку і вигоди, що дозволяє сказати про найважливіші й командному принципі – оптимальному поєднанні особистих і організаційних інтересів.

Культура службових відносин виступає в якості основного параметра корпоративної культури. У кожній компанії формуються свої особливості ділових взаємин, зобов'язань і норм поведінки. Конкретизація норм і правил поведінки диктується необхідністю зміни ставлення людини до об'єкта праці. Професійний борг працівника в будь-якій сфері діяльності повинен полягати в тому, щоб відповідати вимогам і належне ставлення до роботи, а саме: працівник повинен любити свою роботу і вчитися працювати, постійно підвищувати свою кваліфікацію, поважати себе і свою працю [3].

Велике значення для розвитку корпоративної культури має психологічний клімат у колективі. Психологічний клімат в організаціях індустрії туризму залежить від різних факторів, у тому числі і від стилю і методів керівництва, особистісних якостей керівника. Різна ступінь згуртованості колективу формується на підставі сприятливої обстановки на роботі. У переважній більшості випадків керівник здатний вплинути на формування сприятливого психологічного клімату, задаючи такі базові установки, які визначають порядок взаємовідносин у колективі. У деяких організаціях індустрії туризму сприятливу обстановку співробітники оцінюють як єдиний і головний мотивуючий фактор в їх діяльності.

Психологічний клімат будується на взаєминах між керівництвом і підлеглими. При оцінці відносин «керівник-підлеглий» лідерство належить безпосередньо начальнику. Незважаючи на загальну переорієнтацію до демократичної концепції управління з боку рядових співробітників, керівництво намагається використовувати колишні, переважно командно-адміністративні методи впливу на підлеглих, які дозволяють виконати більший обсяг робіт, ніж при демократичному стилі управління. Однак відносно низька мотивація, менша оригінальність мислення, напружений психологічний клімат в колективі, агресивність співробітників обумовлюють пошук інших типів управління [4].

Наступний елемент, що впливає на рівень корпоративної культури, – це ін-

формованість персоналу. Тільки 23 % співробітників вважають, що знаходяться в тій чи іншій мірі в курсі справ туристської організації. Це дуже низький показник. В даний час перевага віддається закритим комунікативним моделям, практично загублена традиція проведення загальних зборів колективу [5]. Багато керівників розглядають дану традицію як пережиток, незважаючи на те що 90% співробітників висловлюють щирий жаль.

Найбільш значимий фактор, що задає характеристики персоналу і надає безпосередній вплив на формування корпоративної культури, національна ділова культура. Переваги інтеграції, кооперації, потреба в знаходженні компромісу змушують взаємодіяти людей, що представляють різні культури, різні способи вирішення, по суті, одних і тих же проблем. Однак представники різних культур більш подібні у своєму внутрішньому, моральному, етичному вимірі і розрізняються головним чином у зовнішніх проявах, звичаях, ритуалах, одязі і т.п.

В даний час особлива увага приділяється конкретизації загально організаційних поведінкових стандартів як найважливішої складової корпоративної культури. Етичні вимоги знаходять відображення в правилах внутрішнього трудового розпорядку, в посадових інструкціях і контрактах. Процедура розробки етичних вимог безумовно представляє певну працю, але набагато складніше процес досягнення однакового розуміння та тлумачення норм поведінки, їх корисності та необхідності для підвищення рівня корпоративної культури. Корпоративна культура визначається як комплекс цінностей і переконань, які детермінують норми поведінки співробітників і характер життєдіяльності організації. Подібна поведінка співробітників організації формується в рамках корпоративної культури, яка є основою для об'єднання і координації зусиль персоналу організації. Фахівці з управління відзначають, що корпоративна культура формує модель поведінки працівників через виховання почуття причетності до «корпоративної сім'ї». Така поведінка здійснюється завдяки установленню відповідності між уявленнями працівників про свою роль і місце в структурі організації запропонованими можливостями, що організуються [6].

Норми корпоративної культури знаходять своє відображення у всій діяльності організації, впливають на якість представлених послуг. З цієї точки зору корпоративна культура більш, ніж який-небудь інший параметр, характеризує організацію, можливості її виживання і розвитку, визначає внутрішній настрій, згуртованість, трудову дисципліну і психологічний комфорт її робітників.

В даний час більшість працівників індустрії туризму не відчують свого впливу на діяльність організації, в якій вони працюють, а бачать у ній лише джерело своїх доходів. Персонал організацій відчуває себе тільки виконавцем чужих вказівок, і в цих умовах від нього важко очікувати дій, спрямованих на підвищення ефективності роботи компаній [7].

Висновки. Світова практика управління передбачає в управлінні персоналом переорієнтацію з управлінського тиску на персонал до надання працівникам прав самоврядування. Такий підхід передбачає співучасть працівників у прийнятті рішень за рахунок розширення використання організаційного потенціалу та ініціативи працівників.

Складні економічні умови і гостра конкурентна боротьба між організація-

ми індустрії туризму пред'являють до сучасних керівників нові вимоги у здійсненні кадрової політики туристичні організацій, в умінні організувати, згуртувати, мобілізувати і надихнути колектив на ефективну роботу. Формування ефективно працюючої команди – це один з вирішальних факторів підвищення конкурентоспроможності організацій, їх адаптивності та ефективності виробництва турпродукту в умовах ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шольц К. Организационная культура: между иллюзией и реальностью / К. Шольц // Человек и труд. – 2001. – № 5. – С. 6–11.
2. Грішнова О.А. Особливості регулювання соціально-трудових відносин в процесі санації підприємства / О.А. Грішнова, А.О. Нацевич // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. Т. 3. – С. 214–220.
3. Балабанова Л. В. Управління персоналом : [підручник] / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – К. : Центр учб. л-ри, 2011. – 468 с.
4. Ліфінцев Д.С. Методичні основи оцінки корпоративної культури на діяльність організації / Д.С. Ліфінцев [Електронний доступ]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=635>.
5. Швидка Л.І. Значення і роль корпоративної культури в функціонуванні сучасної організації : теоретичний аспект / Л.І. Швидка [Електронний доступ]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/23_SND_2008/Psihologia/27149.doc.htm
6. Савченко К. В. Міжнародний менеджмент / К. В. Савченко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – 154 с.
7. Воронкова В.Г. Управління людськими ресурсами: філософські засади / В.Г. Воронкова. – К. : Професіонал, 2006. – 576 с.

кандидат технических наук, доцент кафедры «Системного анализа и моделирования в теплогазоснабжении» ГБУЗ «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры».

РАСЧЕТ ТЕПЛОВОГО И ГИДРАВЛИЧЕСКОГО РЕЖИМОВ ТРУБЧАТОГО ГАЗОВОГО НАГРЕВАТЕЛЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КВАЗИДВУМЕРНОЙ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ

Надежность является одним из приоритетных показателей, учитываемых на этапах проектирования, реконструкции и эксплуатации трубчатых газовых нагревателей (рис.1).

В настоящее время существует целый ряд нерешенных задач повышения надежности трубчатых газовых нагревателей (ТГН). Причиной различных дефектов ТГН является перегрев поверхности трубы нагревателя, при котором могут возникать деформации и прогары стенок. Эти процессы возникают в линейной части жаровых труб от высоких температур газов внутри трубы. Как показали экспериментальные исследования ТГН, большие перепады имеют температуры по периметру наружной поверхности трубы нагревателя.

Для повышения эффективности проектных решений и качества функционирования трубчатых газовых нагревателей, для расчетов целесообразно использовать квазидвумерную математическую модель [1, с. 192; 2, с. 81], разработанную на основе экспериментальных данных [4, с. 278].

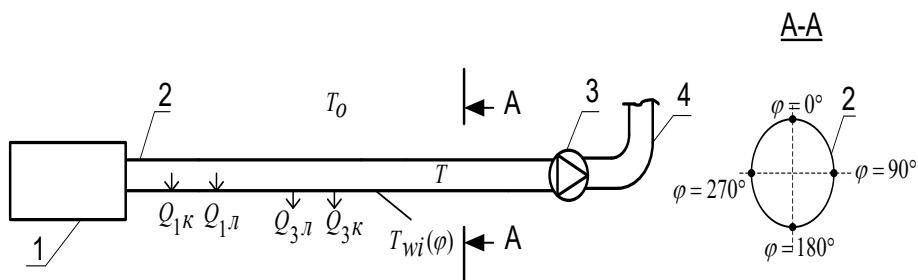

Рис.1. Принципиальная схема трубчатого газового нагревателя

1 – pelletная горелка; 2 – трубчатая часть нагревателя; 3 – вытяжной вентилятор; 4 – патрубок удаления отработанных продуктов сгорания

Авторами [1, с. 192] было предложено учесть зависимость температуры на внутренней и наружной поверхностях нагревателя не только от координаты длины участка, но и от угловой координаты:

$$T_{wi} = T_{wi}(x, \varphi), T_{wo} = T_{wo}(x, \varphi) \quad (\text{формула 1})$$

где: φ - угловая координата поверхности нагревателя, T_{wi} - абсолютная температура

внутренней поверхности нагревателя, T_{wo} - абсолютная температура наружной поверхности нагревателя.

Квазидвумерная математическая модель содержит уравнения теплообмена и уравнения движения, которые представлены в виде:

Уравнения теплообмена

$$dQ_{1л} = \frac{D}{2} c_0 \int_0^{2\pi} \varepsilon_1 [T^4 - T_{wi}^4(x, \varphi)] d\varphi \quad (\text{формула 2})$$

$$dQ_{1к} = \frac{D}{2} \int_0^{2\pi} \alpha_1 [T - T_{wi}(x, \varphi)] d\varphi dx \quad (\text{формула 3})$$

$$dQ_{3л} = \frac{D}{2} c_0 \int_0^{2\pi} \varepsilon_2 [T_{wo}^4(x, \varphi) - T_o^4] d\varphi dx 10^{(-8)} \quad (\text{формула 4})$$

$$dQ_{3к} = \frac{D}{2} \int_0^{2\pi} \alpha_2 [T_{wo}(x, \varphi) - T_o] d\varphi dx \quad (\text{формула 5})$$

$$dQ_2 = \frac{D}{2} \frac{\lambda}{\delta} \int_0^{2\pi} [T_{wi}(x, \varphi) - T_{wo}(x, \varphi)] d\varphi dx \quad (\text{формула 6})$$

$$dQ_{1к} + dQ_{1л} = dQ_2 = dQ_{3к} + dQ_{3л} \quad (\text{формула 7})$$

$$d(\rho w F C_p T) = -dQ_1 + dQ_0, \text{ при } 0 < x \leq L_f \quad (\text{формула 8})$$

$$dQ_0 / dx = Q_0 / S_f 2\pi \cdot y_f(x), \text{ при } 0 < x \leq L_f \quad (\text{формула 9})$$

Уравнения движения

$$dp = -\Lambda \cdot dx / D \cdot \rho \frac{w^2}{2} + dh \cdot (\rho_a - \rho) \cdot g \quad (\text{формула 10})$$

$$d\rho = (d\rho - \rho R dT) / RT \quad (\text{формула 11})$$

$$dw = (-\rho w dF - w F d\rho) / \rho F \quad (\text{формула 12})$$

где dQ_1 - тепловой поток, передаваемый от газозвдушной смеси к трубе; $dQ_{1Л}$ - тепловой поток, передаваемый излучением от газозвдушной смеси к трубе; $dQ_{1К}$ - тепловой поток, передаваемый конвекцией от газозвдушной смеси к трубе; dQ_2 - тепловой поток, передаваемый теплопроводностью через стенку трубы; $dQ_{3Л}$ - тепловой поток, передаваемый излучением от стенки трубы в окружающее пространство, $dQ_{3К}$ - тепловой поток, передаваемый конвекцией от стенки трубы в окружающее пространство; α_1 - коэффициент теплоотдачи от потока газозвдушной смеси к стенке нагревателя; α_2 - коэффициент теплоотдачи от наружной стенки в окружающее пространство; T - температура газозвдушной смеси; X - линейная координата поверхности нагревателя; λ , δ - соответственно коэффициент теплопроводности материала стенки, толщина; D - наружный диаметр нагревателя; C_p - изобарная теплоемкость газозвдушной смеси; ε_1 - эффективная степень черноты при излучении газозвдушной среды на внутреннюю стенку трубы; ε_2 - эффективная степень черноты материала наружной поверхности нагревателя; Q_0 - общий тепловой поток от сгорания горючего газа в горелке; L_f - общая длина газового факела, S_f - площадь поверхности факела, Y_f - радиус фронта горения; ρ - плотность газозвдушной смеси; w - средняя линейная скорость движения газозвдушной смеси по излучающей трубе; F - площадь поперечного сечения трубы; P , T - абсолютные давление и температура газозвдушной смеси в данном сечении излучающей трубы; R - газовая постоянная, зависящая от состава газозвдушной смеси после полного сгорания горючего газа; dp - перепад давления газозвдушной смеси на участке длиной dx ; Λ - коэффициент трения.

По результатам экспериментальных исследований в зависимости (ф.1) можно выделить совокупность параметров, влияющих на распределение температур по периметру нагревателя за счет конвективного движения и представить в следующем виде:

$$\theta_{wi} = \varphi(\varphi, Gr, Re) \quad (\text{формула 13})$$

где: θ_{wi} - относительная температура внутренней поверхности нагревателя,

$$\theta_{wi} = \frac{T_{wi}(\varphi)}{T_{wi_{cp}}} \quad (\text{формула 14})$$

Учет факторов (ф.13) можно представить эмпирическим путем, например, общая функциональная зависимость между физическими величинами может иметь вид:

$$\theta_{wi} = k_{Gr} \cdot k_{Re} \cdot \theta_{wi}(\varphi) \quad (15)$$

После преобразования уравнения (ф.15), например, можно получить соотношение вида:

$$\theta_{wi} = [1,06 - 0,038 \varphi] \cdot 1,07 \cdot Gr^{-0,03} \cdot 0,99 \cdot Re^{-0,005} \quad (16)$$

В представленных формулах приняты следующие обозначения: k_{Gr} – коэффициент влияния числа Грасгофа, k_{Re} – коэффициент влияния числа Рейнольдса.

Для проведения расчета необходимо знать только температуру газозвдушной смеси $T_{wi\,cp}$, которая определяется из условия баланса тепла (ф.7) на каждом шаге интегрирования.

Такой расчет можно произвести с помощью алгоритма [3, с. 59], модификация которого позволяет учесть факторы влияния распределения температур не только по линейной, но и по угловой координатам поверхности нагревателя. В соответствующих пунктах программы необходимо рассчитать суммарные конвективные и лучистые составляющие теплового потока по периметру нагревателя. Для этого необходимо, условно, разделить нагреватель по периметру на 4 равных части.

В качестве примера покажем решение задачи расчета линейного нагревателя с учетом распределения температуры по его периметру.

Таблица 1

Результаты расчета задачи распределения температуры
по периметру нагревателя

Длина нагревателя, ℓ , м	Температуры по периметру нагревателя, $^{\circ}\text{C}$		
	при $\varphi=0^{\circ}$	при $\varphi=90^{\circ}$	при $\varphi=180^{\circ}$
0,5	175	155	145
1	340	300	282
1,5	467	412	388
2	385	339	319
2,5	320	282	265
3	275	242	228
3,5	241	212	200
4	214	189	178
4,5	192	170	160
5	175	154	145
5,5	159	140	132
6	146	129	121
6,5	135	119	112
7	124	110	103
7,5	116	102	96
8	108	95	90
8,5	100	88	83
9	94	83	78
9,5	88	77	73
10	83	73	69
10,5	78	69	65
11	74	65	61
11,5	70	61	58
12	66	58	55

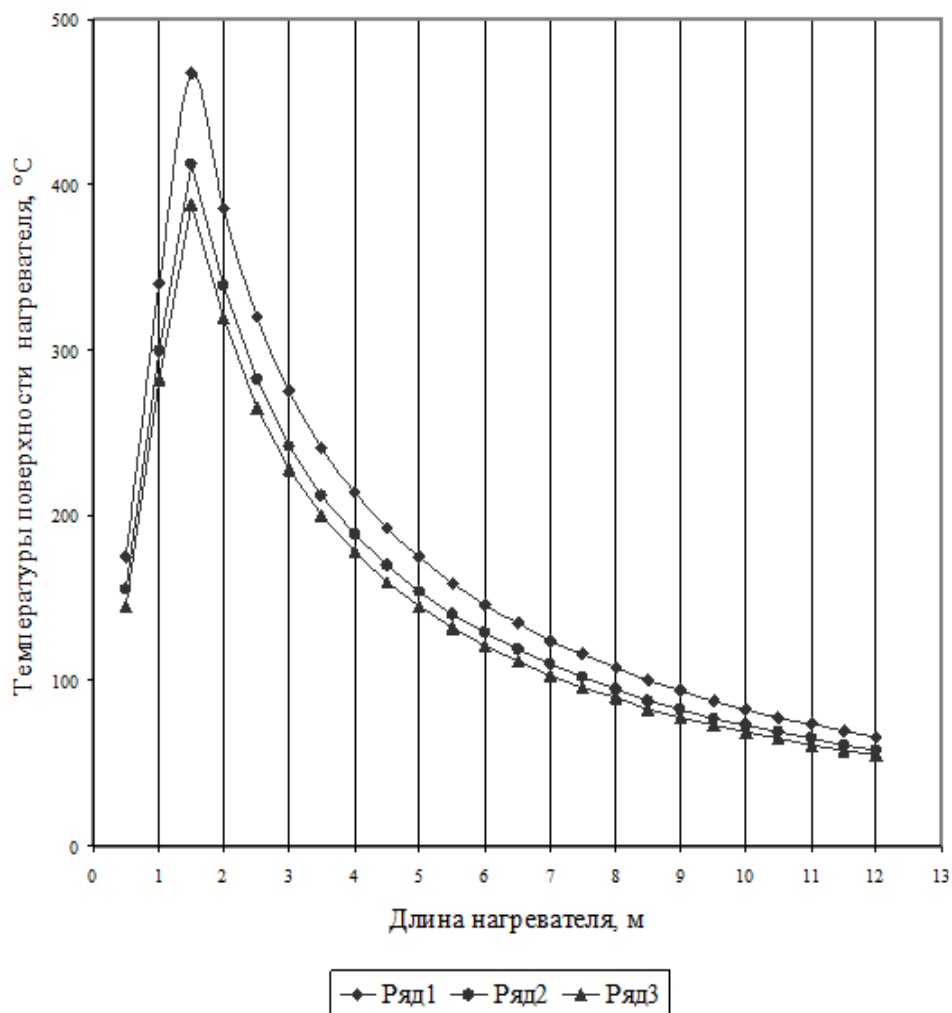

Рис.2. График распределения температуры поверхности нагревателя по его периметру:

Ряд 1 – температуры поверхности нагревателя при $\varphi = 0^\circ$

Ряд 2 – температуры поверхности нагревателя при $\varphi = 90^\circ$

Ряд 3 – температуры поверхности нагревателя при $\varphi = 180^\circ$

Разработанный алгоритм решения задачи теплового и гидравлического расчета нагревателя при известных начальных параметрах позволяет получать данные о влиянии распределения температур по угловой координате поверхности нагревателя на его тепловые и гидравлические характеристики.

Выводы. На основании разработанной квазидвумерной математической модели трубчатого газового нагревателя экспериментально получена зависимость, которая описывает влияние угловой координаты на распределение температур по периметру трубчатого нагревателя и сформулирована задача расчета теплового и гидравлического режима работы нагревателей.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ИСТОЧНИКИ

1. Ткачева В.В. Квазидвумерная математическая модель теплового и гидравлического режимов трубчатого газового нагревателя / В. В. Ткачова, В. Ф. Иродов // Строительство, материаловедение, машиностроение: Сб. науч. трудов. – Дніпропетровськ: ДВНЗ ПДАБтаА, 2015. – Вып. 84. – С. 192–196.
2. Іродов В.Ф. Еволюційний пошук рішень задач системного аналізу у теплопостачанні з трубчастими газовими нагрівачами / В. Ф. Іродов, В. В. Ткачова, Г. Я. Чорноморець // Математичне та програмне забезпечення інтелектуальних систем. MPZIS 2015. – Дніпропетровськ: ДНУ ім. О.Гончара. – 2015. – С. 81–82.
3. Дудкин К. В. Трубчатые газовые нагреватели для теплоснабжения в сельской местности / К. В. Дудкин, В. В. Ткачева, В. Ф. Иродов; LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. – 156 с.
4. Ткачова В.В. Індуктивне моделювання трубчастого газового нагрівача та палика на пелетах / В. В. Ткачова, Р. В. Барсук // Строительство, материаловедение, машиностроение: Сб. науч. трудов. – Дніпропетровськ: ДВНЗ ПДАБтаА, 2014. – Вып. 78. – С. 275–281.

Вінтюк Ю. В.

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри Теоретичної та практичної психології
Національного університету «Львівська політехніка»

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ С. БАЛЕЯ В ПЕРІОД НАВЧАННЯ В УНІВЕРСИТЕТІ: ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ

Ключові слова: навчання в університеті, формування особистості, процес професійного становлення.

Key words: studies in university, personality formation, prouess of professional formation.

Робота з укладання наукової біографії визначних науковців минулого вимагає з'ясування обставин, що зумовили процес їхнього становлення. Вивчення обставин життя і діяльності українсько-польського науковця, академіка С. Балея потребує встановлення дії чинників, що спрямовували його активність протягом життя. Враховуючи це, вкрай важливо з'ясувати обставини його формування не лише під час навчання у школі та гімназії, але й у період навчання на філософському факультеті університету у Львові. Адже саме тут він не лише здобув професію, але й сформувався як майбутній науковець. Ця обставина зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета роботи: з'ясувати можливості, наявні для висвітлення обставин формування особистості С. Балея в період навчання у львівському університеті.

На період юності Степана Балея припадає час його навчання в університеті у Львові, у 1903-1907 рр. Хоча про це вже немало відомо, головним чином із публікацій М. Вернікова, О. Гончаренко та С. Іваника, які розглядали цей період, в основному, з позицій формування його особистості, як майбутнього науковця. Зокрема, ними розглянуто особливості цього процесу, і відзначено те, що він відбувався під впливом наукових поглядів австрійського вченого Ф. Brentano, а також польського науковця і викладача університету К. Твардовського – його безпосереднього вчителя [цит. за 1, с. 15]. Проте з'ясування обставин його життя та діяльності у цей час потребує про-

довження. Протягом тривалого часу, дослідники, що намагалися висвітлювати дану тему, наражалися на чималі труднощі, які були зумовлені браком необхідних відомостей, як і труднощами їхнього пошуку. Проте у даному дослідженні використано нові дані, отримані в результаті проведеної пошуково-дослідницької роботи [1 - 2].

Заклад у той час мав назву: «Ц. к. університет імені цисаря Франца І у Львові», і складався з чотирьох факультетів: філософського, юридичного, медичного і теологічного. На початку ХХ ст. у ньому навчалося 2060 студентів (у 1900/01 н. р.). Навчальний рік починався 1 жовтня і тривав до кінця липня. Приймали на факультети без вступних іспитів, на підставі лише свідоцтва про освіту. Однак навчатися могли не всі: діяла висока платня за навчання, не було державних стипендій, а кількість благодійних (з пожертвувань) була незначною, до кінця ХІХ ст. не було гуртожитків, на початку ХХ ст. існувало лише три гуртожитки (два для польських, один для українських студентів). Вільно могли навчатися діти землевласників, чиновників, буржуазії та духовенства [цит. за 2, с. 9]. З огляду на вказане, слід відзначити, що нам не відомо, завдяки чому стало можливим навчання С. Балея у даному закладі. З одного боку, він навчався у гімназії лише на відмінно, що давало йому підстави претендувати на продовження здобуття освіти. Але його батьки були вчителями початкових шкіл, і їхні можливості не давали змоги оплатити навчання. Можна лише припустити, що і в університеті майбутній вчений також навчався лише на відмінно, проте ніяких даних про це наразі не виявлено; не відомо також, чи звільнялися відмінники від оплати за навчання. Не відомо також, де він проживав у той час і які мав засоби до проживання і навчання.

Інших відомостей також не багато. Відомо, що навчання в університеті багато у чому, передусім умовами та вимогами, нагадувало гімназійне. Особливості зводилися до вивчення інших предметів і відмінностей у формах організації навчального процесу. Тому, скоріше за все, тут теж було багато важких для освоєння предметів, і релігійне виховання студентів, і суворі дисципліни. Очевидно, для Балея це були роки важкої праці, як над здобуттям фаху, формуванням наукового світогляду, так і продовженням роботи над собою [2, с. 9]. Проте залишаються невідомими події з інших важливих сторін його життя цього періоду: родинного, студентського, громадського та ін. З'ясовано, що в цей час батьки С. Балея все ще проживали у селі на Тернопільщині і, ймовірно, він щороку відвідував їх під час канікул. З його приятелів по університету відомий лише Я. Ярема, а про участь у будь-яких громадських заходах дані взагалі не знайдені.

До особливостей навчання того періоду, саме у Львові, необхідно також віднести боротьбу українських студентів і викладачів за свої права, за створення українського університету, проти національного гноблення загалом. У львівських газетах того часу є багато згадок про ці події, акції протесту, сутички між студентами та з поліцією, участь у них студентів університету, однак прізвища Балея в них не виявлено. Очевидно, він не належав до запальних і войовничих натур, а тому його боротьба проти утисків, яких не міг уникнути, проявлялася переважно у внутрішніх формах [2, с. 10]. Проте, незважаючи на відсутність зацікавленості у громадському житті, постійне протистояння між поляками і українцями, студентами зокрема, вкрай ускладнювала процес навчання. Причому це були не лише бойкоти, всеможливі акції протесту, але й бійки, аж до барикадних боїв у стінах університету.

Для з'ясування обставин навчання С. Балея в цей період доцільно здійснити ретельне вивчення звітів університету. Документація закладу, зокрема звіти про його діяльність: «Uniwersytet imienia Cesarza Franciszka I we Lwowie. Skład uniwersytetu i program wykładów», зберігаються у Відділі рідкісної книги Наукової бібліотеки ЛНУ ім. І. Франка. Вони містять інформацію про склад керівництва всіх підрозділів, викладачів факультетів, адміністрацію наукових закладів при університеті, канцелярію, виклад статистики слухачів та ін.; однак у них практично немає даних, необхідних для даного дослідження. Значно більший інтерес становить інформація про програми викладів, зокрема, на філософському факультеті, спеціалізації “філософія і педагогіка” (за якою навчався Балеї); розклад занять. Проте нам не відомо, які з них він міг відвідувати, оскільки переліку обов’язкових предметів, для кожної зі спеціальностей, у цих звітах немає. Списки студентів, ні за групами, ні за спеціальностями, також не наводяться. Через це вивчення й аналіз даних звітів потребуватиме тривалої та кропіткої роботи, проте може дати лише незначні результати, і то лише ймовірного характеру, оскільки ніяких згадок про Балея у них взагалі немає [2, с. 10]. Виходячи з наявних можливостей, можна зробити спробу лише гіпотетично скласти перелік навчальних предметів, які С. Балеї міг вивчати у період навчання в університеті. Але з’ясування інших обставин його життя та діяльності з цього періоду вимагає продовження пошуково-дослідницької роботи. Ймовірно, необхідні відомості можна виявити серед інших матеріалів з архіву університету.

Висновок. Знайдені дані дозволяють уточнити обставини навчання С. Балея під час його перебування у львівському університеті, як і певні особливості формування його особистості у даний період. Проте, чимало питань залишаються не з’ясованими, через що на сьогодні все ще не видається можливим доволі повно висвітлити цей період життя і діяльності вченого. Відповідно, наявні можливості все ще не дозволяють завершити роботу над даною темою.

Вирішення поставленої проблеми потребує продовження пошуково-дослідницької роботи та подальшої праці над даною темою.

Література

1. Вінтюк Ю. В. Пошук матеріалів про життя і діяльність Степана Балея: знахідки і наступні завдання / Ю. В. Вінтюк. – Львів: Камула, 2015. – 24 с.
2. Вінтюк Ю. В. Інформація про Степана Балея у звітах гімназій / Ю. В. Вінтюк. – Львів: Камула, 2016. – 24 с.

